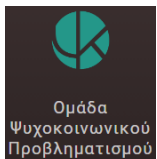

Τραύματα και Θαύματα: Μια έρευνα μικτών μεθόδων για την ψυχική ανθεκτικότητα εφήβων με προσφυγικό υπόβαθρο

Βασίλης Παυλόπουλος
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

✉ vpanlop@psych.uoa.gr

Ομάδα
Ψυχοκοινωνικού
Προβληματισμού

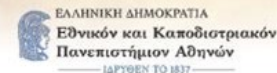

2^ο Σεμινάριο Πολιτισμικής
Ψυχοκοινωνικής Παρέμβασης
1 - 5 Σεπτεμβρίου 2024, Λέρος

Ψυχική ανθεκτικότητα
μεταναστών και προσφύγων εφήβων:
Ποιοι τα καταφέρνουν και γιατί;

www.psych.uoa.gr/units/research-centers/resilience/myr.html

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικών και Καποδιστριακών
Πανεπιστημίων Αθηνών
ΙΔΡΥΣΕΝ ΤΟ 1837

ΕΛΙΔΕΚ.
Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας & Καινοτομίας

Η προετοιμασία της παρουσίασης χρηματοδοτήθηκε από το **Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας** (έργο: Migrant Youth Resilience, HFRI-FM17-1188, επιστημονική υπεύθυνη: Φρόσω Μόττη-Στεφανίδη) στο πλαίσιο της «1ης Προκήρυξης ερευνητικών έργων ΕΛΙΔΕΚ για μέλη ΔΕΠ και ερευνητές/ερευνήτριες και την προμήθεια ερευνητικού εξοπλισμού μεγάλης αξίας».

Οι εικόνες που χρησιμοποιήθηκαν για τους σκοπούς της παρουσίασης δημιουργήθηκαν με τεχνητή νοημοσύνη από τη διαδικτυακή πλατφόρμα [Freepik](https://www.freepik.com)
© 2010-2024 Freepik Company S.L.

Ψυχική ανθεκτικότητα μεταναστών και προσφύγων εφήβων: Ποιοι τα καταφέρνουν και γιατί;

www.psych.uoa.gr/units/research-centers/resilience/myr.html

Χριστίνα Τσίγκου
Μεταπτυχιακή ερευνήτρια

Φρόσω Μόττη-Στεφανίδη
Επιστημονική υπεύθυνη
έργου MYR

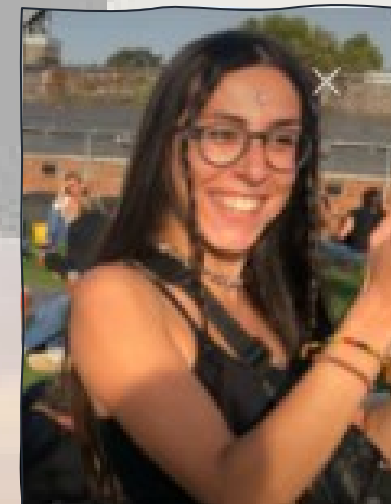
Αναστάσιος Νταλαχάνης
Επιστημονικός υπεύθυνος
παρέμβασης

Φιλία Ίσαρη
Επιστημονική υπεύθυνη
ποιοτικής έρευνας

Βασίλης Παυλόπουλος
Επιστημονικός υπεύθυνος
ποσοτικής έρευνας

Μαρία-Νεφέλη Δημοπούλου
Μεταπτυχιακή ερευνήτρια

Βοηθοί έρευνας (ομάδα εθελοντών/ντριών)

ΑΡΗΣ ΑΛΕΞΙΟΥ

ΑΚΡΙΒΗ ΑΝΔΡΙΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΥ

ΓΕΩΡΓΙΑ-ΔΗΜΗΤΡΑ ΑΧΝΟΥΛΑ

ΜΑΡΙΛΕΝΑ ΓΙΑΝΝΙΟΥ

ΣΩΤΗΡΙΑ ΔΑΜΑΪ

ΕΛΕΝΗ ΙΣΜΥΡΛΗ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΚΑΚΚΟΥ

ΧΑΡΟΥΛΑ ΚΑΟΥΣΙΑ

ΑΝΘΗ ΚΑΠΛΑΝΙΔΗ

ΣΩΤΗΡΙΑ ΚΑΡΥΟΦΥΛΛΗ

ΔΑΝΑΗ ΚΑΤΑΛΙΑΚΟΥ

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΑΤΣΙΚΗ

ΧΡΥΣΟΦΙΛΗ ΚΟΝΤΟΥ

ΠΕΝΝΥ ΚΟΥΡΤΗ

ΚΥΒΕΛΗ ΚΟΥΤΟΥΖΗ

ΕΛΕΝΗ ΚΟΥΦΑΛΙΤΑΚΗ

ΦΩΤΕΙΝΗ ΚΟΦΙΝΑ

ΣΤΕΛΛΑ ΚΡΙΚΖΩΝΗ

ΜΑΡΚΕΛΛΑ ΚΥΠΡΑΙΟΥ

ΑΦΡΟΔΙΤΗ ΛΑΟΥΤΑΡΗ

ΕΛΕΝΗ ΛΕΚΚΑ

ΓΙΟΥΛΗ ΜΑΚΑΡΟΥΝΗ

ΑΝΤΩΝΙΑ ΜΑΝΑΛΗ

ΜΕΛΙΝΑ ΜΑΝΤΑΙΟΥ

ΡΕΝΑΤΗ ΜΑΡΙΝΟΥ

ΣΟΦΙΑ ΜΑΡΡΑ

ΜΑΡΙΑ ΜΗΤΣΟΥΛΑ

ΑΝΝΑ-ΜΑΡΙΑ ΜΟΥΚΑ

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΜΠΑΛΤΑ

ΔΑΝΑΗ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΩΑΝΝΑ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

ΙΩΑΝΝΑ ΠΑΠΟΥΤΣΗ

ΑΝΝΑ-ΜΑΡΙΑ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΒΑΓΙΑ ΠΛΑΤΣΑΤΟΥΡΑ

ΔΕΣΠΟΙΝΑ-ΖΩΗ ΠΙΟΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΜΑΡΙΑ-ΣΟΦΙΑ ΠΟΤΑΜΙΤΗ

ΣΑΡΑ ΣΟΥΛΚΟ

ΕΛΕΝΑ ΣΤΑΜΠΟΥΛΟΥ

ΜΑΡΙΑΛΕΝΑ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΣΤΕΦΑΝΙΔΗ

ΜΑΡΙΑ-ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΣΦΥΡΗ

ΑΘΗΝΑ ΤΟΚΑ

ΕΙΡΗΝΗ ΤΣΑΤΑΡΟΥ-ΚΑΝΑΚΗ

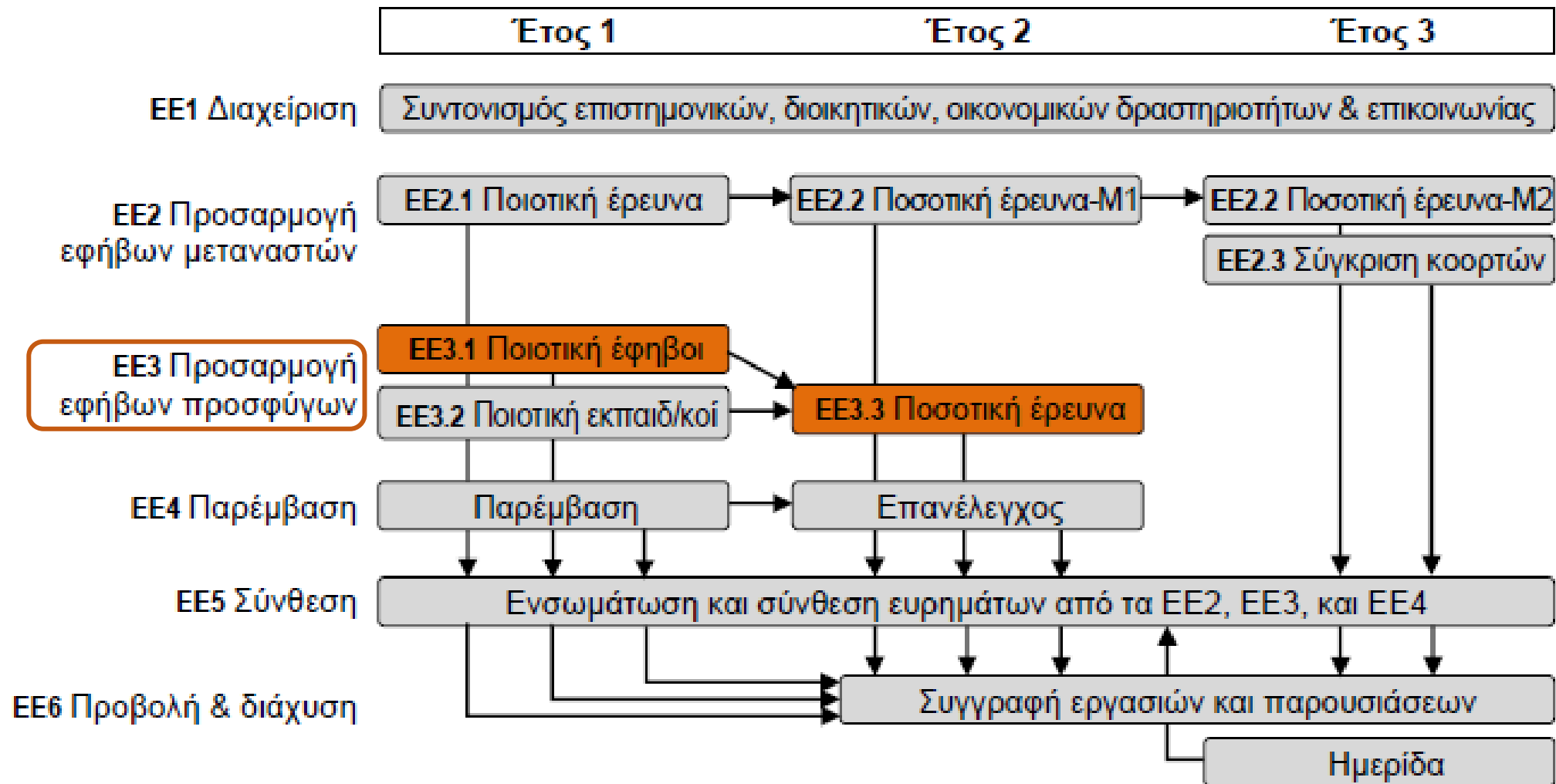
ΝΑΤΑΛΙΑ-ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΦΟΝΤΑΙΝ

ΣΟΦΙΑ ΦΩΤΙΑΔΗ

ΔΩΡΑΝΘΗ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗ

ΝΑΤΑΛΙΑ ΧΑΡΑΜΗ

Η έρευνα με προσφυγόπουλα στο έργο Migrant Youth Resilience

Μαθήτριες/Μαθητές με προσφυγικό υπόβαθρο

- Ένα αόρατο «έθνος»: Περίπου **14,8 εκατομμύρια** προσφυγόπουλα σχολικής ηλικίας παγκοσμίως – άνω του 50% εκτός τυπικής εκπαίδευσης (UNHCR, 2023).
- Πρόσφατα καταγράφηκαν περίπου **26.000** αλλογενείς μαθήτριες/ές από **94 χώρες καταγωγής** στα ελληνικά σχολεία (Λακασάς, 2022).
 - ✓ Το 2021, τα εγγεγραμμένα προσφυγόπουλα υπολογίζονταν σε 13.000, από 31.000 που διέμεναν στη χώρα (HRW, 2021).
 - ✓ Συχνότερες χώρες καταγωγής: Συρία, Αφγανιστάν, Πακιστάν, Ιράκ και, πιο πρόσφατα, Ουκρανία, αλλά και Τουρκία.
- Ορισμένες **διαχρονικές τάσεις** (Παυλόπουλος & συν., 2015):
 - ✓ Ο αυξανόμενος δείκτης πολυπολιτισμικότητας των τάξεων.
 - ✓ Η σύνθεση του αλλοδαπού πληθυσμού ανάλογα με τις γεωπολιτικές εξελίξεις.
 - ✓ Η γεωμετρικά αυξανόμενη σχολική διαρροή σε ανώτερες εκπαιδευτικές βαθμίδες.

Γιατί έχει σημασία η ευημερία των μαθητών με προσφυγικό υπόβαθρο;

- Η προσωπική ανάπτυξη και η κοινωνική ένταξη των παιδιών και των εφήβων με μεταναστευτικό και προσφυγικό υπόβαθρο, εκτός από ατομικό δικαίωμα, συνιστά επίσης κρίσιμο **συλλογικό πρόταγμα** για τις χώρες υποδοχής.
 - ✓ Το **κράτος πρόνοιας** και οι **κοινωνικές παροχές** αξιοποιούν το μεταναστευτικό και προσφυγικό ανθρώπινο κεφάλαιο προκειμένου να διασφαλίσουν πόρους στις δυτικές κοινωνίες που γηράσκουν δημογραφικά (Hernandez, 2012).
 - ✓ Η συμπερίληψη αποτελεί μακροπρόθεσμα τον πλέον πρόσφορο τρόπο για την αντιμετώπιση της **ριζοσπαστικοποίησης** και την ενίσχυση της **κοινωνικής συνοχής** (García Coll et al., 2015).
 - ✓ Η **εκπαίδευση** έχει **εντυπωσιακά οφέλη**: Ενδεικτικά, εκτιμάται ότι το παγκόσμιο ποσοστό φτώχειας θα μειωνόταν περισσότερο από 50% εάν όλοι οι ενήλικες ολοκλήρωναν το γυμνάσιο, ενώ κάθε ένα έτος φοίτησης στο σχολείο αυξάνει το μελλοντικό εισόδημα ενός κοριτσιού κατά 12% (UNHCR, 2022).

Ψυχολογική προσαρμογή νεαρών προσφύγων

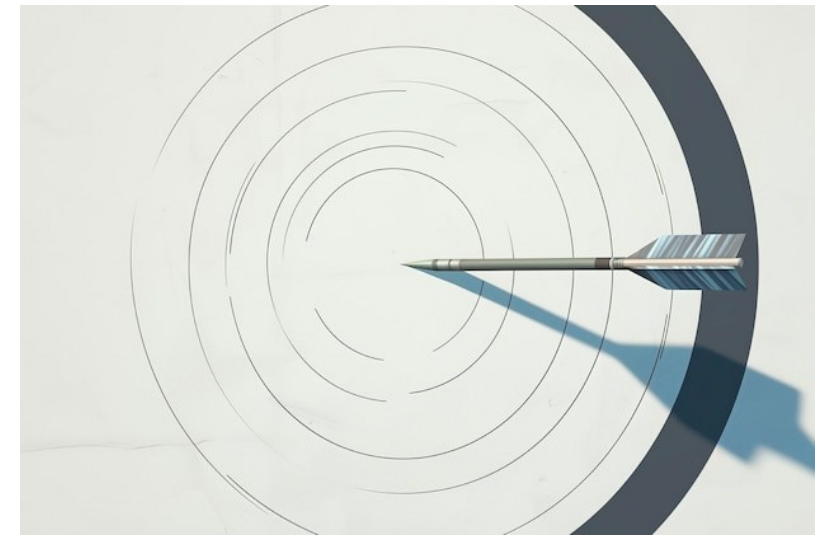

- Οι νεαροί πρόσφυγες συχνά υποφέρουν από **ψυχολογική δυσφορία** με τη μορφή της διαταραχής μετατραυματικού στρες, κατάθλιψης και συμπτωμάτων όπως η ανησυχία, η ευερεθιστότητα, τα προβλήματα ύπνου, τα σωματικά συμπτώματα και οι διαταραχές συμπεριφοράς (π.χ. Bronstein & Montgomery, 2011).
- Οι λίγες διαχρονικές μελέτες δείχνουν ότι η ψυχική υγεία των νεαρών προσφύγων ακολουθεί **ποικίλες πορείες**. Έχει επίσης αναφερθεί σημαντική **ανθεκτικότητα** (Motti-Stefanidi et al., 2020).
 - ✓ Σε μια μελέτη η διαταραχή μετατραυματικού στρες επέμεινε, ενώ η κατάθλιψη μειώθηκε αρχικά για να αυξηθεί ξανά μετά από 6-12 χρόνια (Sack et al., 1999).
 - ✓ Άλλη μελέτη έδειξε ότι οι εμπειρίες **μετά τη μετακίνηση** ήταν πιο σημαντικές για την ψυχική υγεία των προσφυγόπουλων από ό,τι οι εμπειρίες πριν από τη μετανάστευση (βλ. Fazel et al., 2012).

Ερευνητικοί στόχοι του έργου MYR

- Η αποτύπωση και η κατανόηση των **βιωμένων εμπειριών** των εφήβων με προσφυγικό υπόβαθρο και των **νοημάτων** που αποδίδουν σε αυτές οι ίδιες/οι ίδιοι.
- Η ανάδειξη των **πηγών αντιξοότητας** και των τρόπων διαχείρισής τους.
- Η διερεύνηση της **προσαρμογής** και της **ανθεκτικότητας** στη ζωή τους.
- Η αποτύπωση των **πηγών δύναμης** και **στήριξης**.
- ✓ **Χρονικός άξονας:**
πριν – κατά τη διάρκεια – μετά τη μετακίνηση

Ορισμένα σχόλια για τη δεοντολογία

- Πρόκειται για μελέτη *υψηλού ρίσκου και υψηλού κέρδους*, καθώς ενέχει σημαντικό βαθμό αβεβαιότητας, αλλά και ανάλογα προσδοκώμενα οφέλη.
- Από την έρευνα ΓΙΑ τα προσφυγόπουλα στην έρευνα ΜΕ τα προσφυγόπουλα:
 - ✓ Πέντε τύποι **εγκρίσεων** για τις διαδοχικές ερευνητικές φάσεις.
 - ✓ Πολλαπλές **συμμετοχικές μέθοδοι** παραγωγής δεδομένων.
 - ✓ Πέρα από τη μετάφραση – ο ρόλος της **διερμηνείας** στην επικοινωνία και στην εμπέδωση σχέσης σεβασμού και εμπιστοσύνης.
 - ✓ Επίγνωση της **επίδρασης των ερευνητών** και παρακολούθηση (follow up) των συναισθηματικών αντιδράσεων των συμμετεχόντων.

Ορισμένα σχόλια για την ορολογία

- Η ταυτοποίηση των εφήβων με προσφυγικό υπόβαθρο, μεταξύ άλλων μεταναστευτικών ομάδων, δεν γίνεται με αυστηρά νομικά κριτήρια, αλλά βασίζεται στον επείγοντα χαρακτήρα της μετακίνησης (εύλογος φόβος δίωξης για λόγους φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, πολιτικών πεποιθήσεων ή ιδιαίτερου κοινωνικού προφίλ) και στο συνακόλουθο τραύμα.
- Η χρήση ετικετών όπως *μετανάστης/τρια* ή *πρόσφυγας/γισσα* απαιτεί προσοχή, καθώς ενέχει εμφανείς ή άδηλες **ιδεολογικές φορτίσεις**. Κατά παρόμοιο τρόπο, ο χαρακτηρισμός *Έλληνας* μπορεί να αναφέρεται στην καταγωγή είτε στην ιδιότητα του πολίτη και τα δικαιώματα που απορρέουν από αυτή.
- Οι όρος *στρες* αφορά στις πηγές επιβάρυνσης, ενώ ο όρος *μετατραυματικό στρες* αναφέρεται στη συμπτωματολογία που εμφανίζεται εξαιτίας των τραυματικών γεγονότων, γι' αυτό εντάσσεται στις διαστάσεις ψυχολογικής προσαρμογής.

Ερευνητικά ερωτήματα ποιοτικής έρευνας

- Ποιοι είναι οι κίνδυνοι, οι δυσκολίες και τα εμπόδια που **δυσχεραίνουν** την προσαρμογή των νεαρών προσφύγων;
 - Ποιοι είναι οι παράγοντες που **υποστηρίζουν** τη θετική προσαρμογή τους;
 - Τι σημαίνει «**τα πηγαίνω καλά**» για τους εφήβους με προσφυγικό υπόβαθρο;
- ✓ Οι ποιοτικές μέθοδοι ιστορικά έχουν δώσει βήμα σε περιθωριοποιημένες και ευάλωτες ομάδες προκειμένου να εκφραστούν (Hoare et al., 2017).

Συμμετέχοντα άτομα

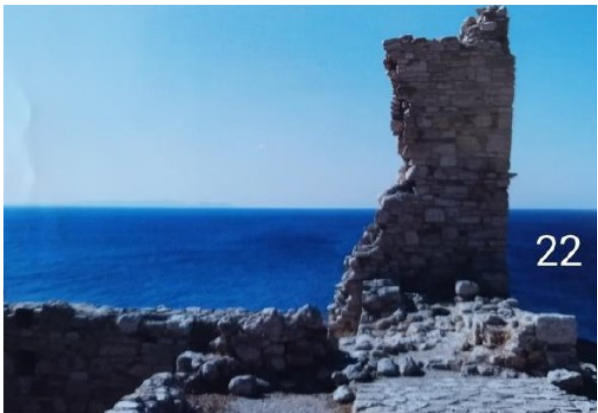
- Κριτήρια επιλογής: Έφηβοι με προσφυγικό υπόβαθρο και πρόσφατη εμπειρία μετακίνησης
- $N = 20$
- Ηλικία: 12-17 ετών
- Μαθήτριες/Μαθητές των τριών τάξεων του Γυμνασίου σε σχολεία της Αττικής
- Φύλο: 12 κορίτσια, 8 αγόρια
- Χώρες καταγωγής: Αίγυπτος, Αφγανιστάν, Ιράκ, Ιράν, Λίβανος, Ουκρανία, Πακιστάν, Συρία
- Σκόπιμη δειγματοληψία

Παραγωγή δεδομένων

- **Ημιδομημένες συνεντεύξεις ανοικτού τύπου** με εφήβους πρόσφυγες (Μάιος 2022, Νοέμβριος 2022-Φεβρουάριος 2023), με παρουσία διερμηνέων.
- **Φωτοεκμείευση (Photoelicitation/Photovoice)**
 - ✓ Άμεση πρόσβαση στην εμπειρία και στον τρόπο αντίληψής της.
 - ✓ Ενθαρρύνει τη συζήτηση σε μεγαλύτερο βάθος, ακόμη και για στοιχεία που δεν απεικονίζονται στις φωτογραφίες.
 - ✓ Διευκολύνει την επικοινωνία και την έκφραση των εφήβων, καθώς δεν εξαρτάται από τις λεκτικές τους ικανότητες.
 - ✓ Ευχάριστη, ενδιαφέρουσα διαδικασία που διευκολύνει την επαφή με τον συναισθηματικό κόσμο.
 - ✓ Πιο ενεργή εμπλοκή των εφήβων στην ερευνητική διαδικασία.

Παραγωγή δεδομένων

- **Οδηγός συνέντευξης:** Ερωτήσεις για τις εμπειρίες των εφήβων, τους παράγοντες αντιξοότητας («τι σε δυσκολεύει;»), τις πηγές υποστήριξης («τι σε βοηθάει;») και τη νοηματοδότηση της ψυχικής ανθεκτικότητας («τι σημαίνει 'τα πάω καλά';»).
- **Ανάλυση δεδομένων**
 - ✓ Συνεντεύξεις: Θεματική ανάλυση (Braun & Clarke, 2006)
 - ✓ Φωτογραφίες: Πολυκειμενική θεματική ανάλυση (Gleeson, 2011)

Επιβαρυντικοί παράγοντες στην προσαρμογή των προσφύγων εφήβων

Διωγμός και πόλεμος

Αντιξοότητες ταξιδιού

Αντιξοότητες εγκατάστασης

Αποχωρισμός από σημαντικούς άλλους

Εμπόδια στην επαφή με την κοινωνία υποδοχής

Σχολικές δυσκολίες

Ψυχολογικές επιπτώσεις

Επιβαρυντικοί παράγοντες στην προσαρμογή των προσφύγων εφήβων

Διωγμός και πόλεμος

Αντιξοότητες ταξιδιού

Αντιξοότητες εγκατάστασης

Αποχωρισμός από σημαντικούς άλλους

Εμπόδια στην επαφή με την κοινωνία υποδοχής

Σχολικές δυσκολίες

Ψυχολογικές επιπτώσεις

Επιβαρυντικοί παράγοντες στην προσαρμογή των προσφύγων εφήβων

Διωγμός και πόλεμος

Αδυναμία
κατανόησης και
νοηματοδότησης

Βίαιος αποχωρισμός
από σημαντικούς
άλλους

«24 Φεβρουαρίου ξεκίνησε ο πόλεμος, εμείς ήμασταν στο σχολείο είχαμε μάθημα δεν ξέρω γιατί. Και το πρώτο μήνυμα το πήρα από την ξαδέρφη μου, την τρίτη ξαδέρφη μου, και μου είπε ότι έχουμε πόλεμο αλλά τότε δεν μπορούσα να καταλάβω δεν μπορούσα να το πιστέψω [...] με δυσκόλεψε πάρα πολύ να φύγω και να αφήσω τους γονείς μου πίσω.» (Σ3, Ουκρανία)

Επιβαρυντικοί παράγοντες στην προσαρμογή των προσφύγων εφήβων

Διωγμός και πόλεμος

Αντιξοότητες ταξιδιού

Αντιξοότητες εγκατάστασης

Αποχωρισμός από σημαντικούς άλλους

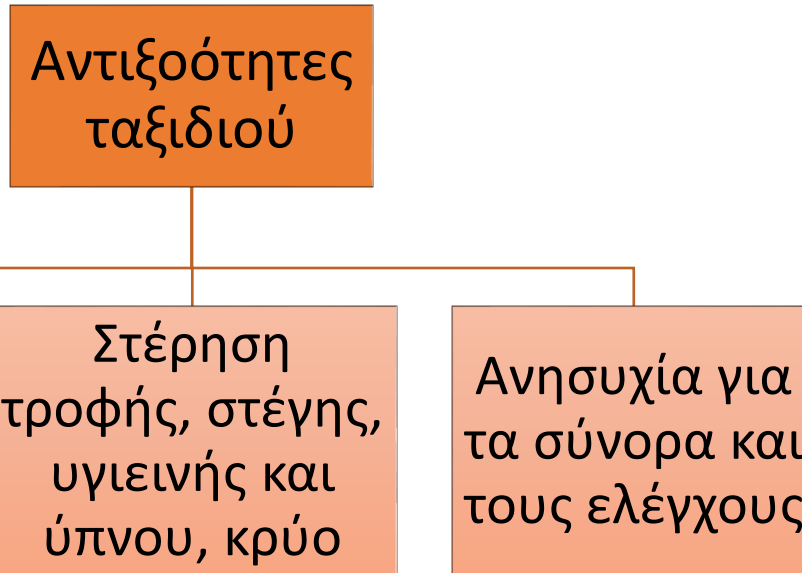
Εμπόδια στην επαφή με την κοινωνία υποδοχής

Σχολικές δυσκολίες

Ψυχολογικές επιπτώσεις

Επιβαρυντικοί παράγοντες στην προσαρμογή των προσφύγων εφήβων

«Χρειάστηκε να μείνουμε σε ένα δάσος χωρίς κατάλληλη τροφή, δεν μπορώ να θυμηθώ, σχεδόν μια εβδομάδα, όχι σαν δύο ή τρεις ημέρες. Μείναμε στο δάσος, κοιμηθήκαμε μόνο σε άμμο και ήταν πλάσματα, σαν... ήταν τρομακτικό και το σκάφος που χρειαζόμασταν να μείνουμε στο... σε μια βάρκα, σαν να ήταν εκατό άνθρωποι. Και ήμασταν μακριά για να φτάσουμε εκεί και αρρωσταίναμε τόσο πολύ και χρειαζόμασταν να μείνουμε εκεί για μια ολόκληρη εβδομάδα, γιατί το σκάφος μας καταστράφηκε, 'δεν δούλεψε' και χρειάστηκε να καλέσουμε την αστυνομία και εκείνη τη φορά ήμασταν όλοι τόσο φοβισμένοι και έπρεπε πετάξουμε τα διαβατήριά μας». (Σ7, Πακιστάν)

Επιβαρυντικοί παράγοντες στην προσαρμογή των προσφύγων εφήβων

Διωγμός και πόλεμος

Αντιξοότητες ταξιδιού

Αντιξοότητες εγκατάστασης

Αποχωρισμός από σημαντικούς άλλους

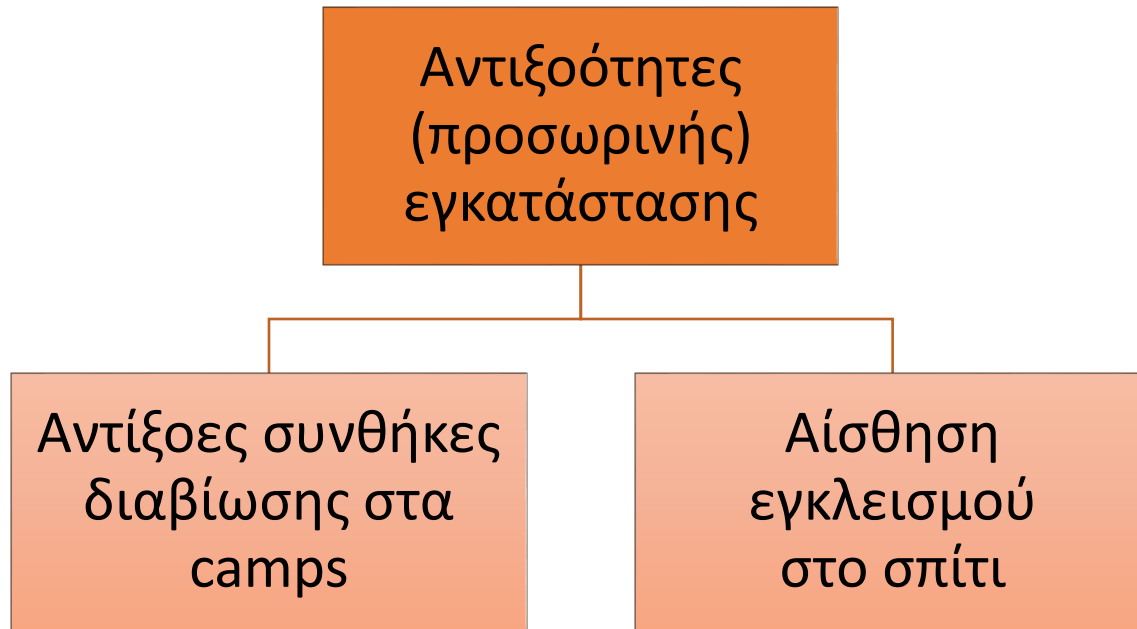
Εμπόδια στην επαφή με την κοινωνία υποδοχής

Σχολικές δυσκολίες

Ψυχολογικές επιπτώσεις

Επιβαρυντικοί παράγοντες στην προσαρμογή των προσφύγων εφήβων

«Αυτό ήταν η πιο δύσκολη ας πούμε, το να κοιμηθείς, να φας και εκεί πέρα εντάξει μπάνιο δεν... δεν έκανες, επειδή το μπάνιο θα σε έκανε πιο βρώμικη αντί να σε...να σε κάνει καθαρή». (Σ8, Ιράν)

«Θα σας ξαναπώ μόλις έφτασα εδώ είχα υστερία, για 6 μήνες δεν έβγαινα από το σπίτι». (Σ3, Ουκρανία)

Επιβαρυντικοί παράγοντες στην προσαρμογή των προσφύγων εφήβων

Διωγμός και πόλεμος

Αντιξοότητες ταξιδιού

Αντιξοότητες εγκατάστασης

Αποχωρισμός από σημαντικούς άλλους

Εμπόδια στην επαφή με την κοινωνία υποδοχής

Σχολικές δυσκολίες

Ψυχολογικές επιπτώσεις

Επιβαρυντικοί παράγοντες στην προσαρμογή των προσφύγων εφήβων

Αποχωρισμός από
σημαντικούς άλλους

Ανησυχία για
σημαντικούς άλλους
στη χώρα καταγωγής

Νοσταλγία

«Αλλά ανησυχώ για τους γονείς μου. [Αυτό] μου δίνει ανησυχίες, πολλές ανησυχίες». (Σ3, Ουκρανία)

«Η ζωή κανονική εδώ, αλλά δεν είναι τόσο αστεία και χαρούμενη όπως ήταν πριν. Σκέφτομαι πάρα πολύ για το παρελθόν». (Σ5, Ρωσία)

Επιβαρυντικοί παράγοντες στην προσαρμογή των προσφύγων εφήβων

Διωγμός και πόλεμος

Αντιξοότητες ταξιδιού

Αντιξοότητες εγκατάστασης

Αποχωρισμός από σημαντικούς άλλους

Εμπόδια στην επαφή με την κοινωνία υποδοχής

Σχολικές δυσκολίες

Ψυχολογικές επιπτώσεις

Επιβαρυντικοί παράγοντες στην προσαρμογή των προσφύγων εφήβων

Εμπόδια στην επαφή με την κοινωνία υποδοχής

Δυσκολία με συνομηλίκους (αίσθημα ντροπής-αποκλεισμού)

«Νιώθω ότι δεν είμαι στην παρέα και αρχίζω και νιώθω θλίψη».
(Σ5, Ρωσία)

Ρατσιστικές εκδηλώσεις στην κοινωνία υποδοχής

«Αισθάνομαι επίσης ρατσισμό όταν καταλαβαίνουν ότι είμαι από το Ιράν ή το δέρμα μου είναι λίγο...σαν πιο σκούρο και λένε ότι 'μην της μιλάς'».
(Σ2, Ιράν)

Γλωσσικές δυσκολίες

«Δεν μου μεταφράζουν πάντα όταν μιλάνε ελληνικά μεταξύ τους και γι' αυτό πληγώνομαι.»
(Σ5, Ρωσία)

Πολιτισμική απόσταση

«Στο σχολείο στο Ιράν ήξερε πώς να χειρίζεται τους ανθρώπους, τι να περιμένει, πώς θα αντιδράσουν. Αλλά εδώ, επειδή δεν ξέρεις την κουλτούρα, όπως εσύ [...] δεν ξέρεις τι περιμένεις».
(Σ2, Ιράν)

Επιβαρυντικοί παράγοντες στην προσαρμογή των προσφύγων εφήβων

Διωγμός και πόλεμος

Αντιξοότητες ταξιδιού

Αντιξοότητες εγκατάστασης

Αποχωρισμός από σημαντικούς άλλους

Εμπόδια στην επαφή με την κοινωνία υποδοχής

Δυσκολίες στο σχολείο

Ψυχολογικές επιπτώσεις

Επιβαρυντικοί παράγοντες στην προσαρμογή των προσφύγων εφήβων

Δυσκολίες στο σχολείο

Ανησυχία για εκμάθηση της ελληνικής και κατανόηση μαθημάτων

Ανησυχία για τις σχολικές εξετάσεις

«Εδώ ο οι δάσκαλοι δεν ασχολούνται μαζί μου ξεχωριστά, να μου εξηγούν το θέμα που δεν ξέρω και νιώθω τον εαυτό μου πολύ κάτω όταν δεν μπορώ να καταλάβω για ποιο πράγμα μιλά». (Σ5, Ρωσία)

«Τα μαθήματα είναι δύσκολα. Γιατί έχω πολλές εξετάσεις, πολλά τεστ, εργασίες για το σπίτι (homework), καταλαβαίνετε μου έχουν μείνει δύο εβδομάδες». (Σ3, Ουκρανία)

Επιβαρυντικοί παράγοντες στην προσαρμογή των προσφύγων εφήβων

Διωγμός και πόλεμος

Αντιξοότητες ταξιδιού

Αντιξοότητες εγκατάστασης

Αποχωρισμός από σημαντικούς άλλους

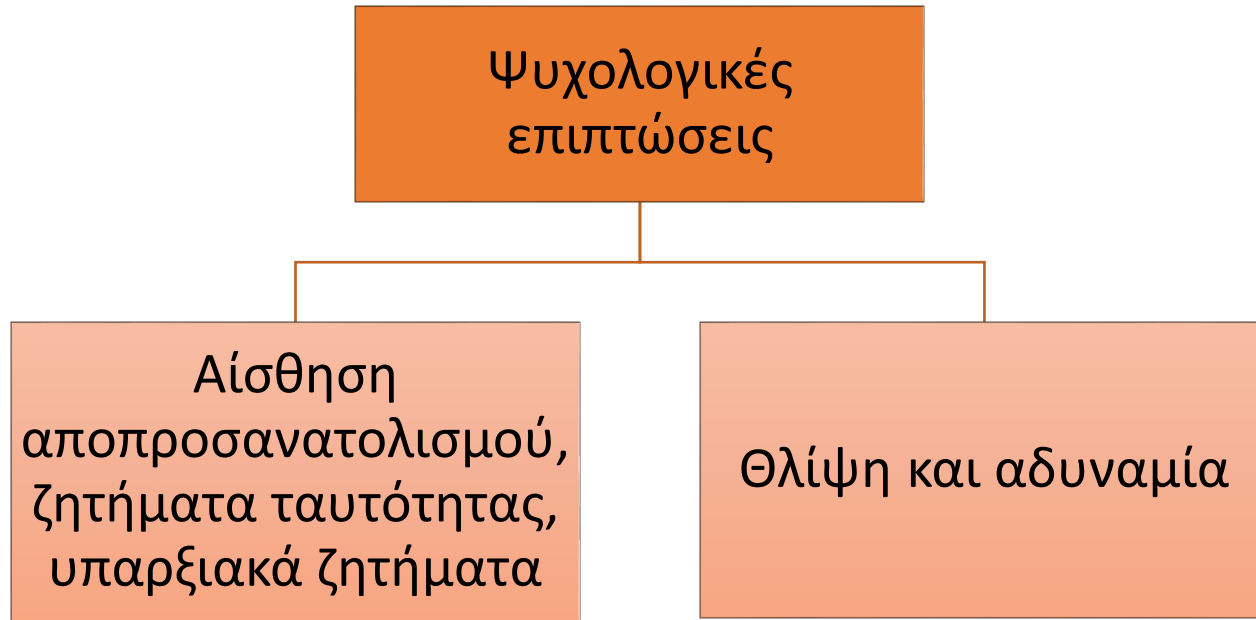
Εμπόδια στην επαφή με την κοινωνία υποδοχής

Σχολικές δυσκολίες

Ψυχολογικές επιπτώσεις

Επιβαρυντικοί παράγοντες στην προσαρμογή των προσφύγων εφήβων

«Δεν νιώθω ότι είμαι στην Ελλάδα, έχω την αίσθηση ότι είμαι σε μια χώρα και δεν μπορώ να καταλάβω σε ποια χώρα είμαι. Ε όταν δεν ξέρω που είμαι, δεν ξέρω ποια είμαι, για ποιο λόγο είμαι, πώς είμαι και καμιά φορά νιώθω θλιμμένη [...] Ίσως μετά από κάποιο καιρό εγώ θα ανέβω λίγο, θα είμαι κάπου εκεί πιο ψηλά, χρειάζεται να προσπαθήσω. Και αυτή η εικόνα μου άρεσε, εδώ έχει ομίχλη, έτσι νιώθω τον εαυτό μου, ομίχλη». (Σ5, Ρωσία)

«Δεν αισθάνεται ότι είναι αρκετά δυνατός για να τα καταφέρει εδώ. Και είπε ότι είμαι αδύναμος [...] είπε ότι κλαίω μερικές φορές το βράδυ και νομίζω ότι είμαι αδύναμος και με δυσκολεύει πολύ». (Σ1, Αφγανιστάν)

Προστατευτικοί παράγοντες στην προσαρμογή και την ανθεκτικότητα των προσφύγων εφήβων

Ατομικά χαρακτηριστικά

Συναισθηματικό μοίρασμα

Ενσώματη διάσταση

Επιπολιτισμοποίηση

Κοινωνική υποστήριξη

Οικογενειακή υποστήριξη

Θετικές εμπειρίες στο σχολείο

Προστατευτικοί παράγοντες στην προσαρμογή και την ανθεκτικότητα των προσφύγων εφήβων

Ατομικά χαρακτηριστικά

Συναισθηματικό μοίρασμα

Ενσώματη διάσταση

Επιπολιτισμοποίηση

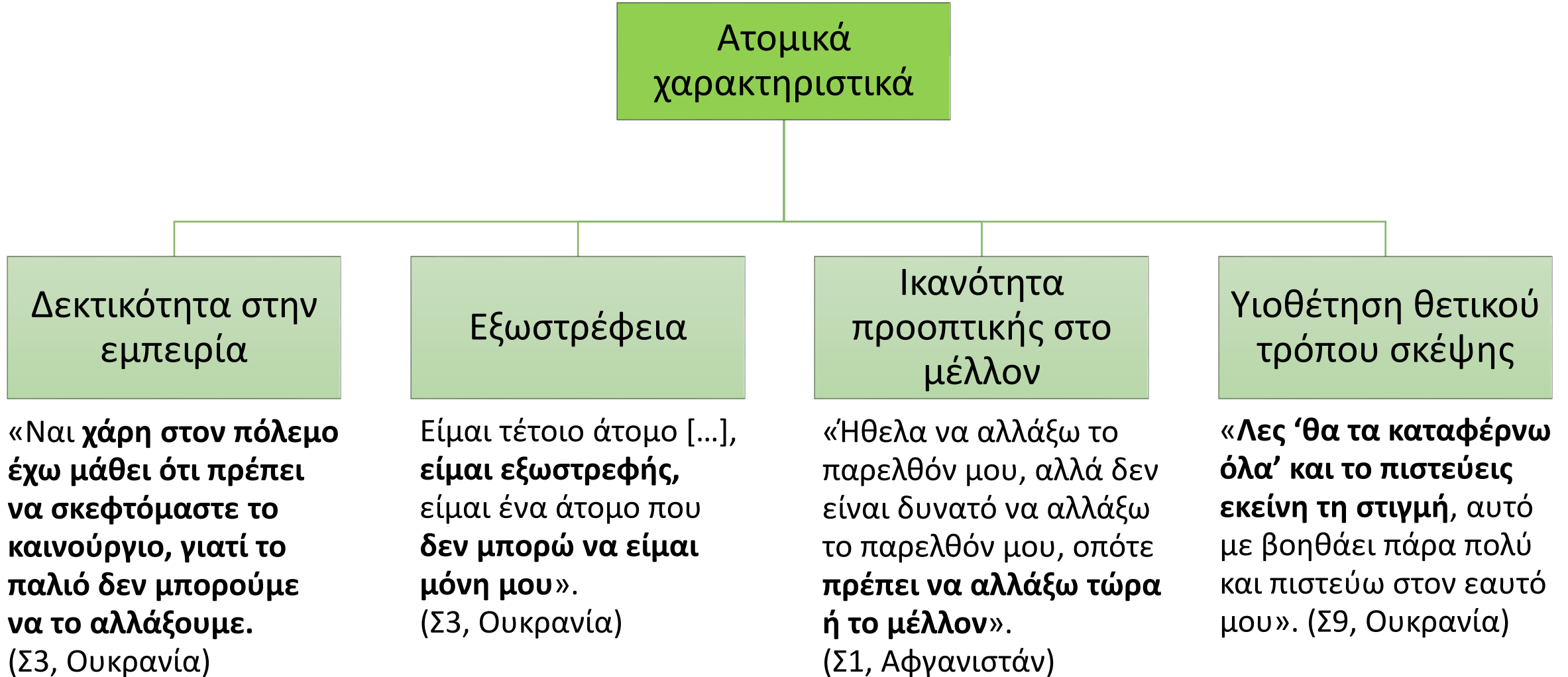
Κοινωνική υποστήριξη

Οικογενειακή υποστήριξη

Θετικές εμπειρίες στο σχολείο

Προστατευτικοί παράγοντες στην προσαρμογή και την ανθεκτικότητα των προσφύγων εφήβων

Προστατευτικοί παράγοντες στην προσαρμογή και την ανθεκτικότητα των προσφύγων εφήβων

Ατομικά χαρακτηριστικά

Συναισθηματικό μοίρασμα

Ενσώματη διάσταση

Επιπολιτισμοποίηση

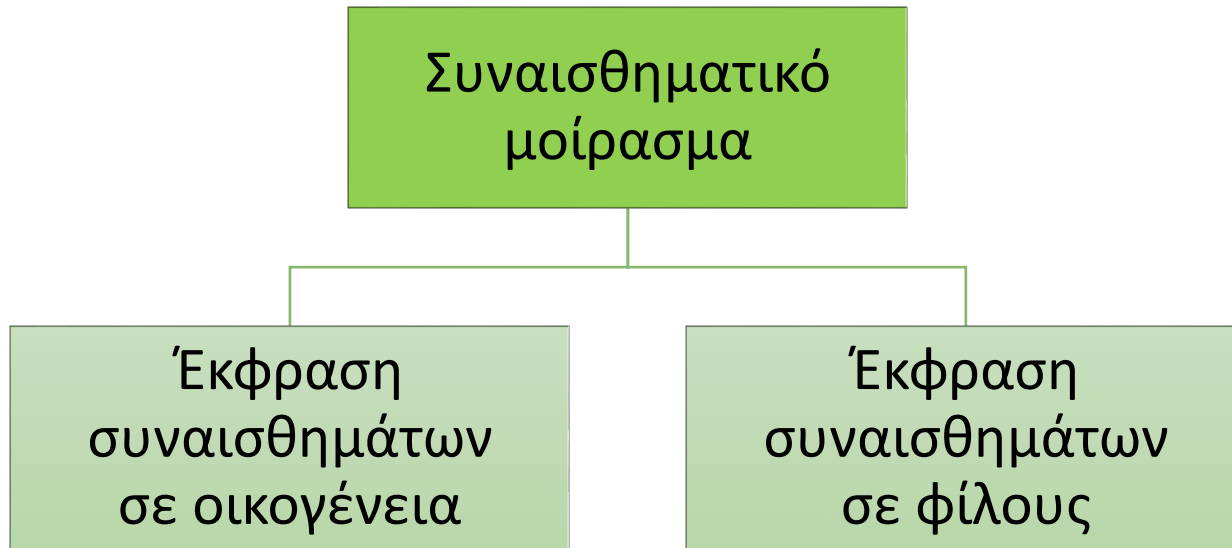
Κοινωνική υποστήριξη

Οικογενειακή υποστήριξη

Θετικές εμπειρίες στο σχολείο

Προστατευτικοί παράγοντες στην προσαρμογή και την ανθεκτικότητα των προσφύγων εφήβων

«Προσπαθώ συνέχεια να τους παίρνω τηλέφωνο, να τους παίρνω το βράδυ [...] ρωτάω πώς νιώθουν, γιατί η μαμά μου είναι βαριά άρρωστη και πάντα ανησυχώ πάρα πολύ για αυτή.

*- Με την επικοινωνία νιώθεις καλύτερα; «Βέβαια, μοιραζόμαστε τα συναισθήματά μας»
(Σ3, Ουκρανία)*

Προστατευτικοί παράγοντες στην προσαρμογή και την ανθεκτικότητα των προσφύγων εφήβων

Ατομικά χαρακτηριστικά

Συναισθηματικό μοίρασμα

Ενσώματη διάσταση

Επιπολιτισμοποίηση

Κοινωνική υποστήριξη

Οικογενειακή υποστήριξη

Θετικές εμπειρίες στο σχολείο

Προστατευτικοί παράγοντες στην προσαρμογή και την ανθεκτικότητα των προσφύγων εφήβων

Ενσώματη διάσταση

Ενασχόληση με αθλήματα
(αποφόρτιση, μείωση έντασης,
αίσθημα ευχαρίστησης και
επίτευξης, στοχοθεσία)

«...δεν έχει σημασία τι άθλημα κάνεις, αν κάνεις χορούς αν κάνεις πυγμαχία, πας και όλα τα συναισθήματά σου φεύγουν, όλη η ενέργειά σου φεύγει, για αυτό το άθλημα βοηθάει πάρα πολύ». (Σ3, Ουκρανία)

«Μου αρέσει η γυμναστική.» -Γιατί σ' αρέσει; «Επειδή κάνουμε εφτά ώρες μαθήματα, μία ώρα δικαιούμαστε να ξεκουραζόμαστε». (Σ4, Ιράκ)

Προστατευτικοί παράγοντες στην προσαρμογή και την ανθεκτικότητα των προσφύγων εφήβων

Ατομικά χαρακτηριστικά

Συναισθηματικό μοίρασμα

Ενσώματη διάσταση

Επιπολιτισμοποίηση

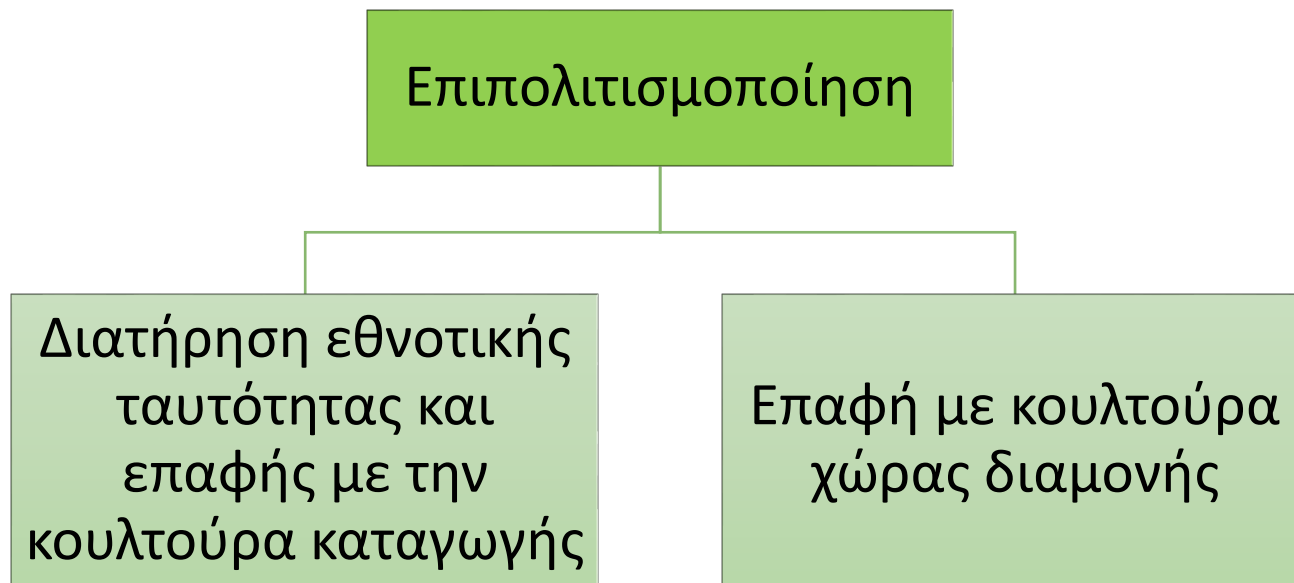
Κοινωνική υποστήριξη

Οικογενειακή υποστήριξη

Θετικές εμπειρίες στο σχολείο

Προστατευτικοί παράγοντες στην προσαρμογή και την ανθεκτικότητα των προσφύγων εφήβων

«**Προσπαθώ να γνωρίσω [...]**
Αλλά δεν θέλω να μπω στον τρόπο σκέψης τον δικό τους, έχω δικό μου τρόπο σκέψης. Για να μη μοιάζω σε αυτούς **και να έχω και μια μοναδικότητα δικιά μου**».
(Σ3, Ουκρανία)

Το σχολείο είναι καλύτερα, η συμπεριφορά των ανθρώπων έξω και στα μαγαζιά είναι καλύτερα, αυτά. Αισθάνομαι εδώ ότι είναι καλύτερα η συμπεριφορά με τους ανθρώπους. **Αισθάνομαι άνετος**.
(Σ4, Ιράκ)

Προστατευτικοί παράγοντες στην προσαρμογή και την ανθεκτικότητα των προσφύγων εφήβων

Κοινωνική υποστήριξη

Διατήρηση επαφής με φίλους από τη χώρα καταγωγής (πηγή υποστήριξης)

Σύναψη στενών σχέσεων με συνομήλικους στην Ελλάδα (πηγή ανακούφισης)

«...όταν είμαι θλιμμένη θυμάμαι πράγματα.» - Υπάρχει κάποιος που σε βοηθάει σε αυτό; **«Η στήριξη από τους φίλους μου στην ουσία».** (Σ5, Ρωσία)

Σκέφτομαι μια χειμωνιάτικη μέρα που έχει πέσει πάρα πολύ χιόνι κι εγώ περπατάω και πάω σχολείο με την καλύτερη μου φίλη. **Μπορεί να είναι δυσάρεστο να ξυπνάς και να έχει σκοτάδι και κρύο, αλλά όταν πας με την καλύτερη σου φίλη στο σχολείο αυτό σου ζεσταίνει την ψυχή»».** (Σ3, Ουκρανία)

Προστατευτικοί παράγοντες στην προσαρμογή και την ανθεκτικότητα των προσφύγων εφήβων

Ατομικά χαρακτηριστικά

Συναισθηματικό μοίρασμα

Ενσώματη διάσταση

Επιπολιτισμοποίηση

Κοινωνική υποστήριξη

Οικογενειακή υποστήριξη

Θετικές εμπειρίες στο σχολείο

Προστατευτικοί παράγοντες στην προσαρμογή και την ανθεκτικότητα των προσφύγων εφήβων

Οικογενειακή υποστήριξη

Επαφή με οικογένεια
στη χώρα καταγωγής
ως πηγή ευχαρίστησης

**«Η επικοινωνία με τους
οικείους μου [...] αυτό μου
δίνει ευχαρίστηση».**
(Σ3, Ουκρανία)

Προστατευτικοί παράγοντες στην προσαρμογή και την ανθεκτικότητα των προσφύγων εφήβων

Ατομικά χαρακτηριστικά

Συναισθηματικό μοίρασμα

Ενσώματη διάσταση

Επιπολιτισμοποίηση

Κοινωνική υποστήριξη

Οικογενειακή υποστήριξη

Θετικές εμπειρίες στο σχολείο

Προστατευτικοί παράγοντες στην προσαρμογή και την ανθεκτικότητα των προσφύγων εφήβων

Θετικές εμπειρίες στο σχολείο

Εκπαιδευτικοί: πηγές ψυχοκοινωνικής υποστήριξης

«Εδώ πέρα έχω τον κύριο Βαγγέλη και είναι πάρα πολύ καλός, ε βοηθάει και ναι, άλλα στο πρώτο σχολείο δεν θυμάμαι το όνομα της δασκάλας. Εμ ήταν και αυτή πολύ καλή, ας πούμε προσπαθούσε να φέρει τα άλλα παιδιά που δεν μου έκαναν παρέα καθόλου, να τα φέρει κοντά μου». (Σ3, Ουκρανία)

Ευκαιρία για κοινωνικές συναναστροφές

«...εκεί πέρα, εμ.. έκανα κολλητή μου τη Λέιλα, έκανα μερικούς φίλους, ε..» - Και σε βοήθησε αυτό; «Ναι, με βοήθησε αρκετά, να νιώθω ...εμμ, να νιώθω κανονικά, να μη ντρέπομαι». (Σ8, Ιράν)

Υποστήριξη εκμάθησης της ελληνικής

«Είπε ότι το να μιλάει με τον δάσκαλό του στα ελληνικά τον κάνει να νιώθει πολύ καλά, νιώθει ότι μαθαίνει ελληνικά». (Σ1, Αφγανιστάν)

Διαπιστώσεις ποιοτικής έρευνας

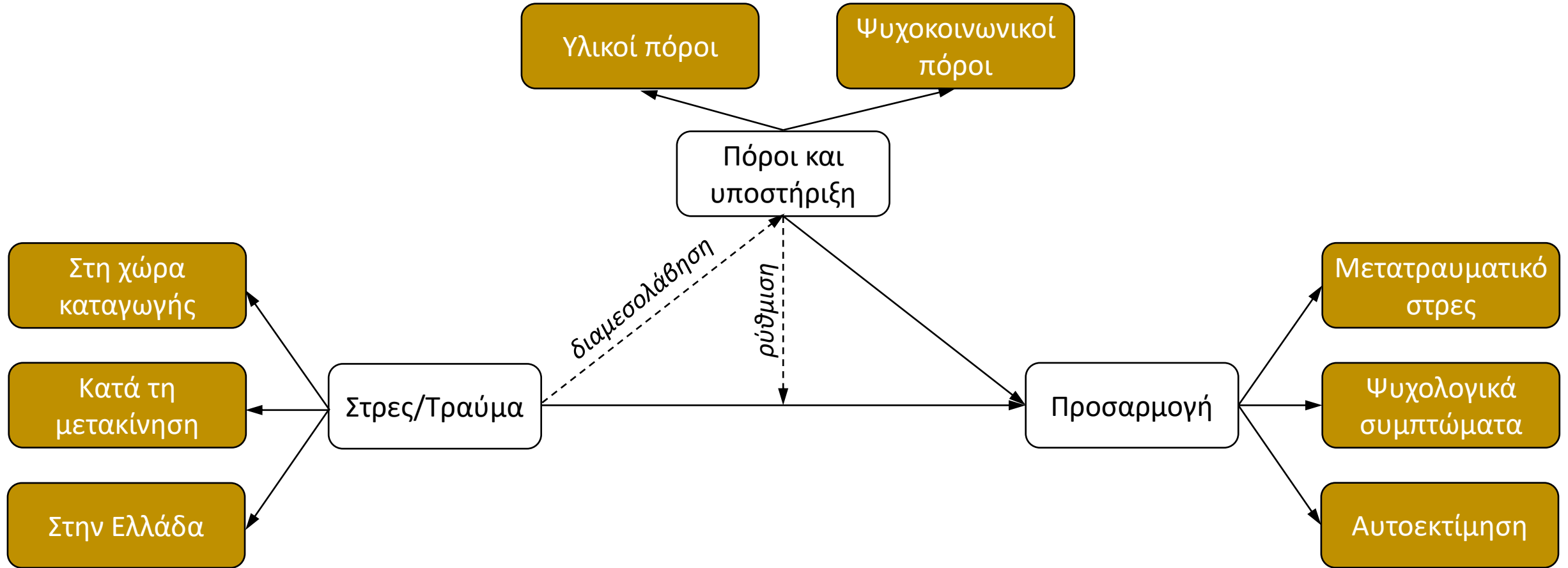
- Η εκπλήρωση **σημαντικών στόχων** στην εφηβεία συμβάλλει στην επίτευξη ψυχικής ανθεκτικότητας και στη διαχείριση των τραυματικών εμπειριών.
 - ✓ **Αναπτυξιακοί** στόχοι (σχέσεις με γονείς και συνομήλικους, σχολική επάρκεια)
 - ✓ **Ψυχολογικοί** στόχοι (αυτοεκτίμηση)
 - ✓ **Επιπολιτισμικοί** στόχοι (πολιτισμική επάρκεια, διγλωσσία, συνδυασμός πολιτισμικών ταυτοτήτων, αίσθηση ανήκειν)
- *Συγχρονική διάσταση:* Άμεση αλληλεπίδραση με διαφορετικά πλαίσια και πολλαπλά επίπεδα: **κοινωνικό περιβάλλον στη χώρα υποδοχής** (στάσεις προς τους πρόσφυγες), **μικροσυστήματα** (σχολείο, οικογένεια, συνομήλικοι), **ατομικές ιδιότητες** (ιδιοσυγκρασία).
 - ☞ Η «αόρατη» επίδραση του **θεσμικού πλαισίου** και των **πολιτικών**.
- *Διαχρονική διάσταση:* Συνεχής αναδιαπραγμάτευση του παρελθόντος και του παρόντος (Bhatia & Ram, 2009) με προσανατολισμό στο μέλλον.

Ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις ποσοτικής έρευνας

- Ποιο είναι το **μέσο επίπεδο** της επιβάρυνσης, της ψυχολογικής προσαρμογής και των διαθέσιμων πόρων που αναφέρουν τα προσφυγόπουλα;
- **Ποιες πηγές επιβάρυνσης και ποιοι πόροι** συνδέονται με ποιες διαστάσεις της προσαρμογής;
 - ✓ Αναμένεται ότι η παρελθούσα και (κυρίως) η τρέχουσα επιβάρυνση θα συμβάλλουν αρνητικά στην ψυχολογική προσαρμογή.
 - ✓ Αναμένεται ότι οι υλικοί και ψυχοκοινωνικοί πόροι θα συμβάλλουν θετικά στην ψυχολογική προσαρμογή.
- **Ποιος είναι ο ρόλος των διαθέσιμων πόρων;** Μετριάζουν τις αρνητικές επιπτώσεις του στρες ή η όποια θετική συμβολή τους στην ψυχολογική προσαρμογή είναι ανεξάρτητη από τις πηγές επιβάρυνσης;

Αναλυτικό μοντέλο για τη σχέση μεταξύ στρες, πόρων και ψυχολογικής προσαρμογής

Μεταβλητές ελέγχου: φύλο, ηλικία, διάρκεια παραμονής στην Ελλάδα

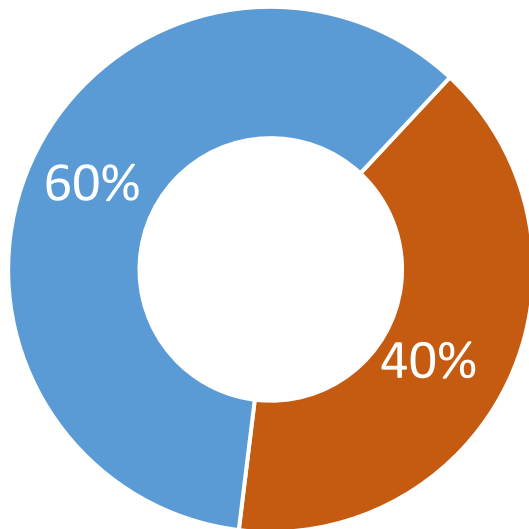
Συμμετέχοντα άτομα ($N=75$)

Ηλικία: $M=14,5$ έτη $SD=1,3$ (11,9-16,9)

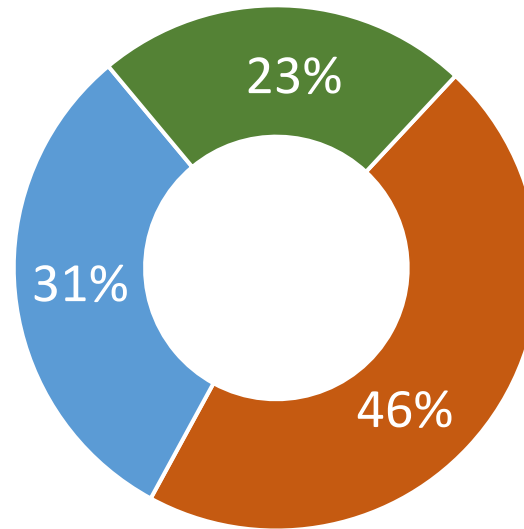
Στην Ελλάδα: $M=3,5$ έτη $SD=3,5$ (0,5-8,0)

Φύλο

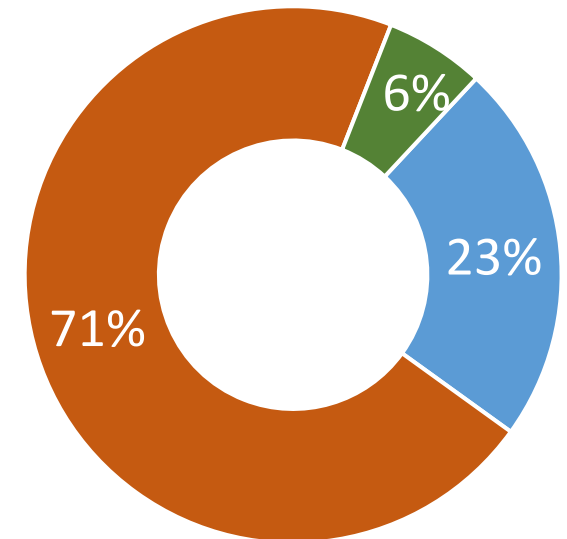
■ Κορίτσια ■ Αγόρια

Τάξη φοίτησης

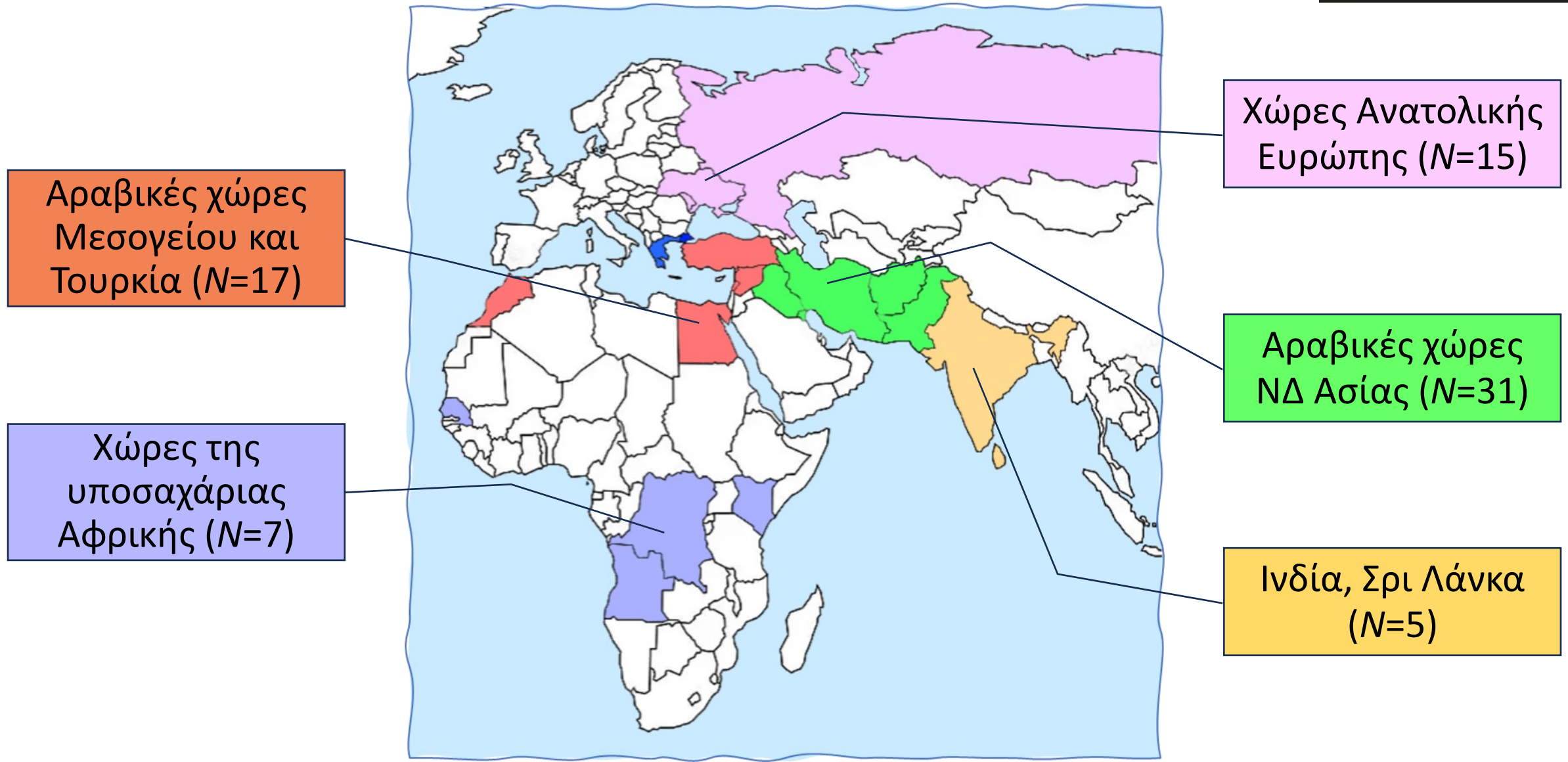
■ A Γμν ■ B Γμν ■ Γ Γμν

Τύπος κατοικίας

■ Camp ■ Σπίτι ■ Άλλο

Χώρες καταγωγής των προσφύγων εφήβων

Το ταξίδι προς την Ελλάδα

Μέσα μετακίνησης

- Αυτοκίνητο ή λεωφορείο: 18
- Αεροπλάνο: 27
- Καράβι ή βάρκα: 30
- Με τα πόδια: 16
- Άλλο μέσο: 1

Πρόσωπα στο ταξίδι (Ελλάδα)

- Μητέρα: 59 (61)
- Πατέρας: 40 (51)
- Αδέλφια: 51 (56)
- Άλλοι συγγενείς: 9 (6)
- Άλλο πρόσωπο: 4 (6)

Προορισμός

- Ελλάδα: 43
- Άλλη χώρα: 19
- Δεν ξέρω/Χωρίς προορισμό: 13

Μετρήσεις: Τραύμα και μετατραυματικό στρες

Κατάλογος έκθεσης σε τραύμα (Panter-Brick et al., 2009· Davis et al., 2021· προσαρμογή από την ερευνητική ομάδα)

- Στη χώρα καταγωγής (6 στοιχεία, $\alpha = 0,78$, π.χ. *“Είδες κάποιον να πεθαίνει ή να τραυματίζεται σε πολεμική σύγκρουση”*)
- Κατά τη μετακίνηση (8 στοιχεία, $\alpha = 0,73$, π.χ. *“Σε εμπόδισαν ή σε ανάγκασαν να γυρίσεις πίσω”*)
- Κατά τη διαμονή στην Ελλάδα (8 στοιχεία, $\alpha = 0,81$, π.χ. *“Σε χτύπησαν ή σε τραυμάτισαν”*)

Συμπτώματα μετατραυματικής διαταραχής στρες (Revised Child Impact of Events Scale· Giannopoulou et al., 2006)

- 8 στοιχεία, $\alpha = 0,91$, π.χ. *“Προσπαθείς να το ξεχάσεις;”*)

Μετρήσεις: Ψυχολογική προσαρμογή

- **Συναισθηματικά συμπτώματα** (Strengths and Difficulties Questionnaire· Goodman et al., 1998· Μπίμπου-Νάκου & συν., 2001· 5 στοιχεία, $\alpha = 0,75$, π.χ. “Ανησυχώ πολύ”)
- **Καταθλιπτικά συμπτώματα** (Salokangas et al., 1995· Motti-Stefanidi et al., 2020· 10 στοιχεία, $\alpha = 0,87$, π.χ. “Νιώθω στεναχωρημένος/η”)
- **Θυμός/Εχθρότητα** (Symptom Check List-90-Revised· Derogatis & Unger, 1994· Ντώνιας & συν., 1991· 6 στοιχεία, $\alpha = 0,73$, π.χ. “Νιώθω εύκολα ενόχληση ή εκνευρισμό”)
- **Αυτοεκτίμηση** (Rosenberg, 1965· Motti-Stefanidi et al., 2008· 10 στοιχεία, $\alpha = 0,75$, π.χ. “Βλέπω θετικά τον εαυτό μου”)

Μετρήσεις: Υλικοί και ψυχοκοινωνικοί πόροι

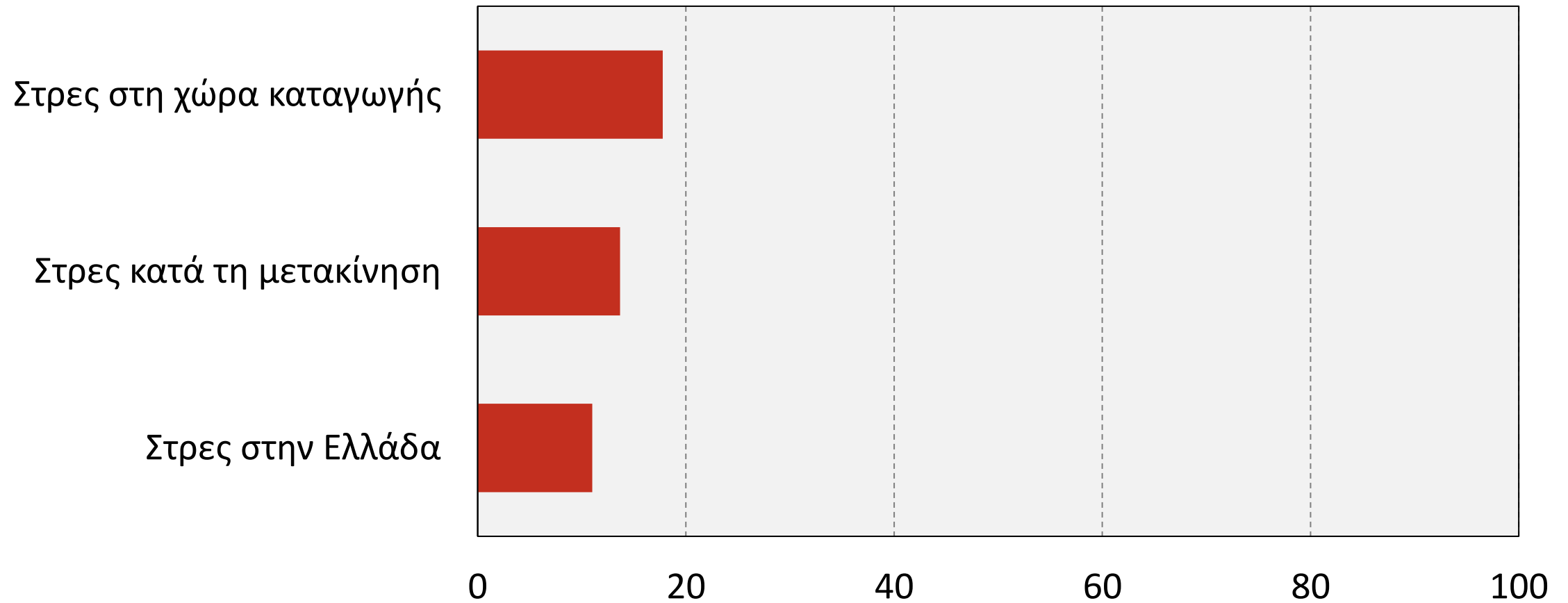
Υλικοί πόροι (Daily Stressor Scale for Young Refugees· Vervliet et al., 2014)

- 6 στοιχεία, $\alpha = 0,88$ (π.χ. *“Έχω φαγητό για να φάω όταν πεινάω”*)

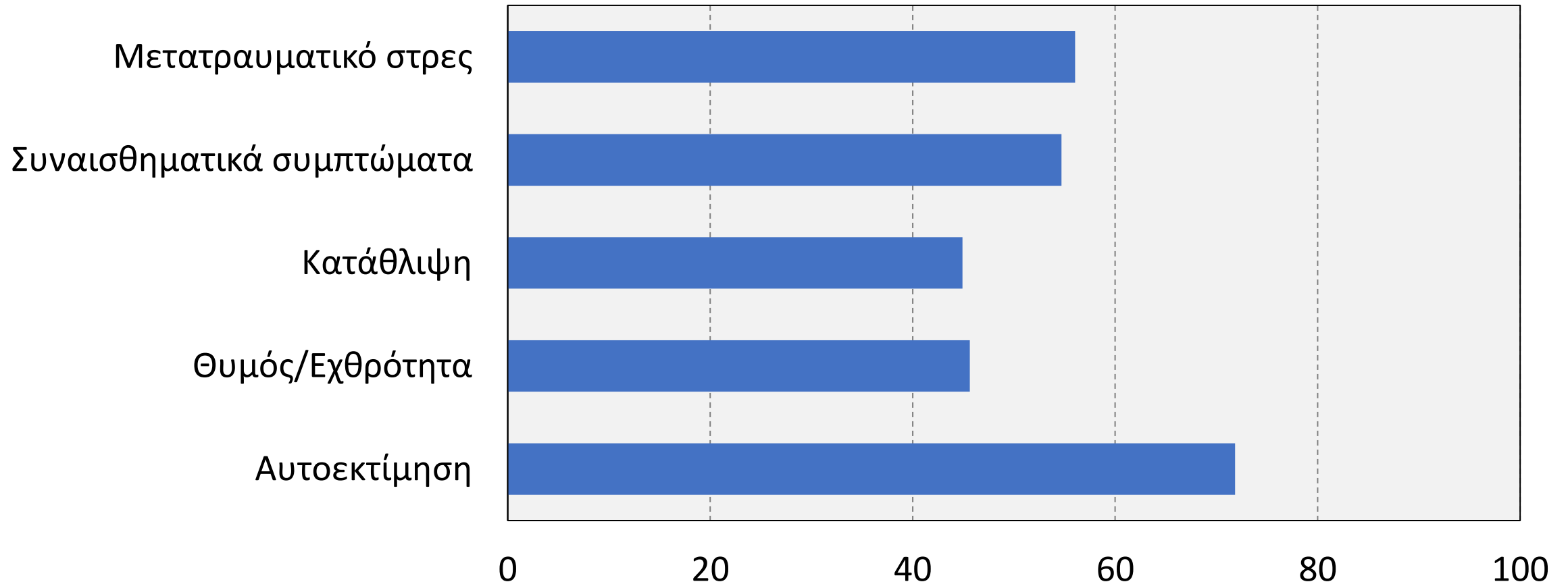
Ψυχοκοινωνικοί πόροι (Child and Youth Resilience Measure – Revised· Resilience Research Centre, 2019)

- Ατομικοί πόροι και δεξιότητες (3 στοιχεία, $\alpha = 0,47$, π.χ. *“Τα πάω καλά με τους ανθρώπους γύρω μου”*)
- Οικογενειακοί πόροι (6 στοιχεία, $\alpha = 0,79$, π.χ. *“Οι γονείς μου με προσέχουν πολύ”*)
- Σχισιακοί πόροι, φίλιες (2 στοιχεία, $\alpha = 0,86$, π.χ. *“Νιώθω ότι οι φίλοι μου με στηρίζουν”*)
- Σχολικοί πόροι (2 στοιχεία, $\alpha = 0,50$, π.χ. *“Νιώθω ότι ανήκω στο σχολείο μου”*)
- Κοινοτικοί πόροι (8 στοιχεία, $\alpha = 0,63$, π.χ. *“Έχω ευκαιρίες να μαθαίνω πράγματα που θα μου είναι χρήσιμα όταν θα μεγαλώσω”*)

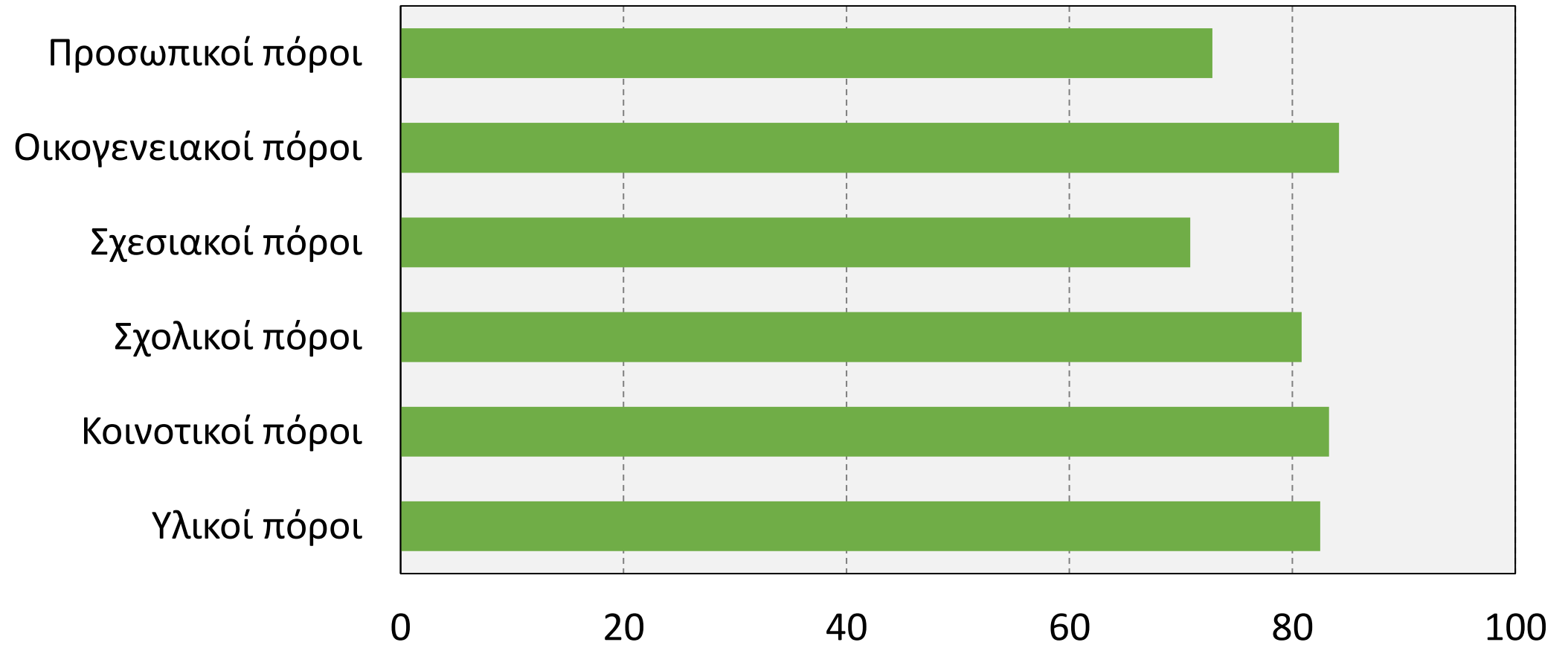
Μέσα επίπεδα των πηγών στρες

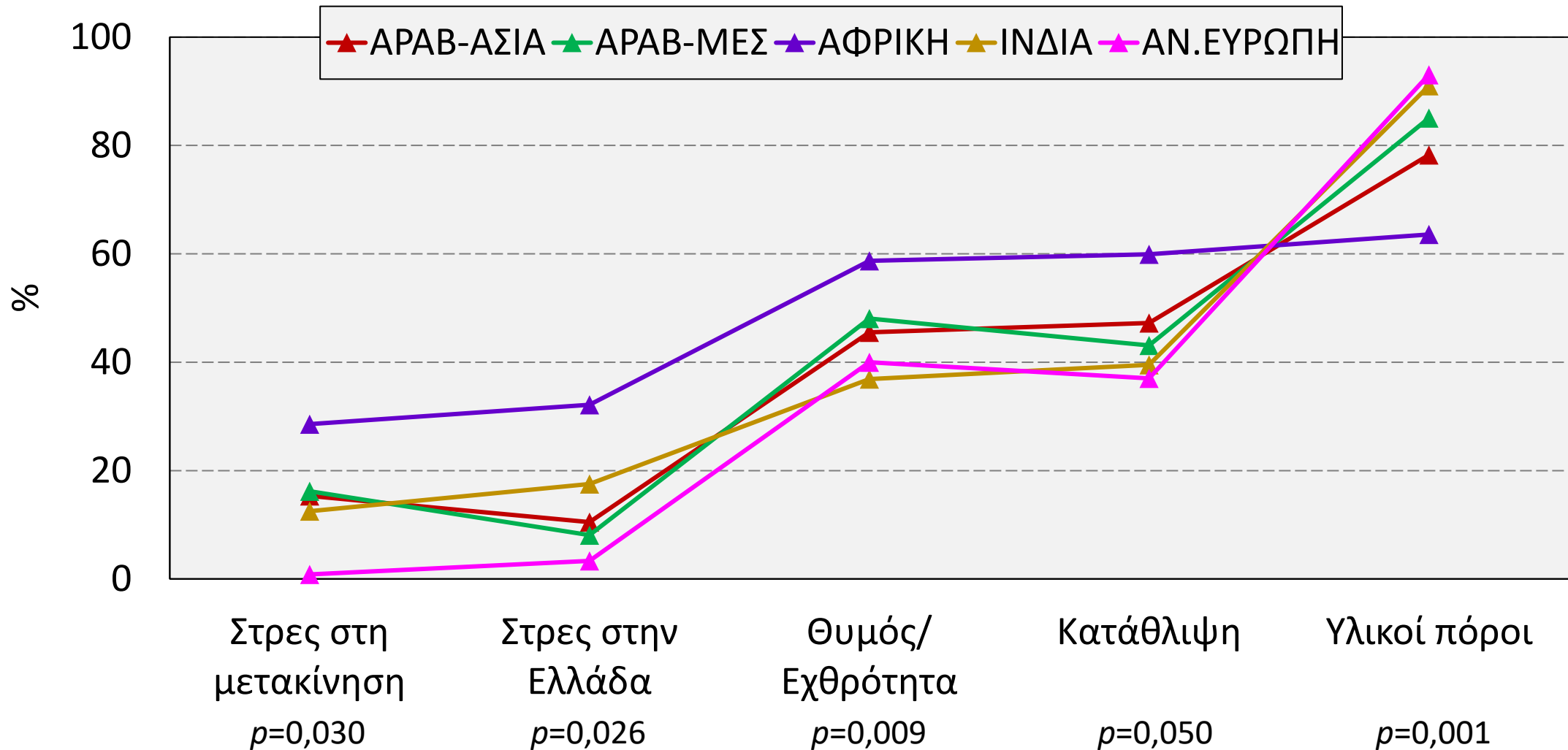
Μέσα επίπεδα των δεικτών προσαρμογής

Μέσα επίπεδα των πηγών υποστήριξης

Στρες, προσαρμογή και πόροι ως προς τη γεωγραφική περιοχή καταγωγής

Στατιστική πρόβλεψη των διαστάσεων ψυχολογικής προσαρμογής (% εξηγούμενης διασποράς)

	Συμπτώματα PTSD	Συναισθημ. συμπτώματα	Κατάθλιψη	Θυμός	Αυτο-εκτίμηση
1.Δημογραφικά στοιχεία	3,5	8,7	11,7*	7,0	6,6
2.Στρες κατά το παρελθόν	9,3*	22,4***	18,8***	10,0*	0,5
3.Στρες στην Ελλάδα	7,9*	0,1	5,9*	5,0*	0,7
4.Υλικοί πόροι	1,6	4,5*	3,8*	8,1**	2,4
5.Ψυχοκοινωνικοί πόροι	14,0*	7,6	6,6	9,8	14,7*
Συνολικό % διασποράς	36,2**	43,3***	46,8***	39,9**	24,9*

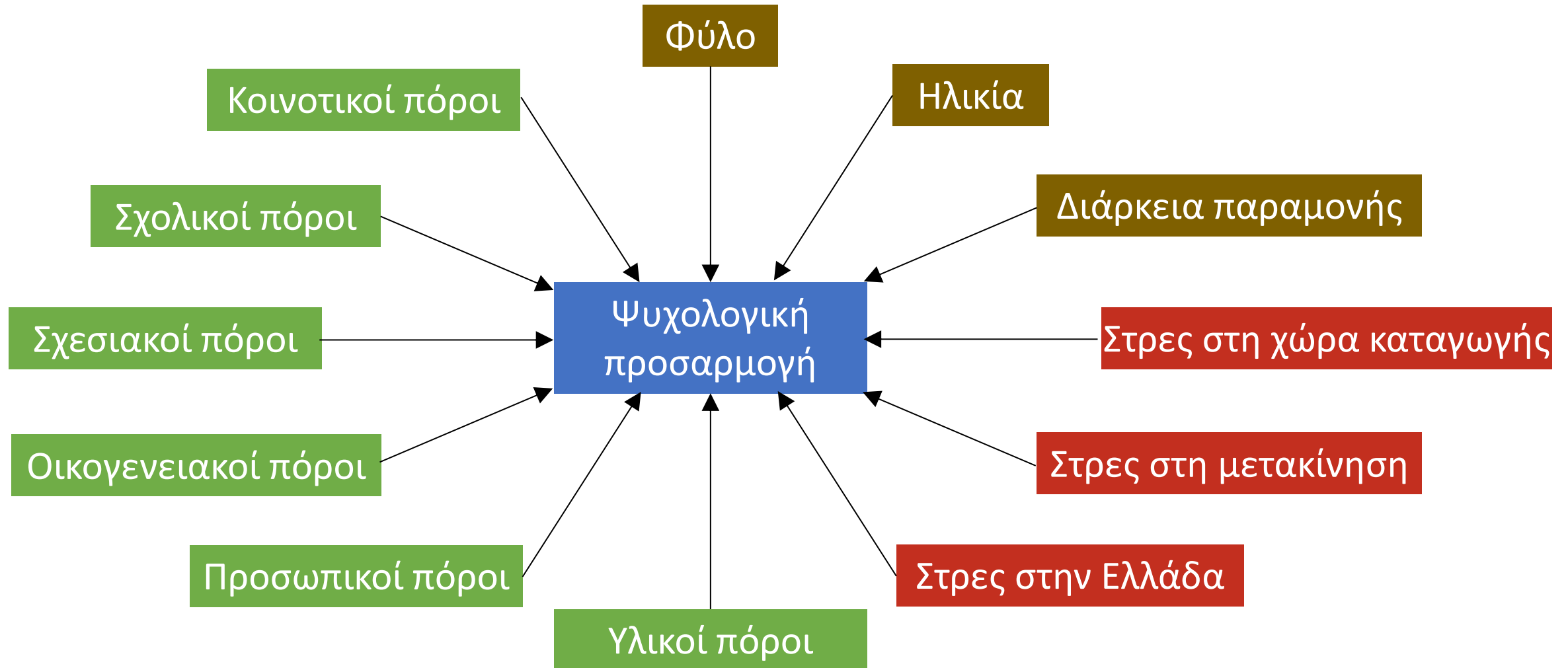
* $p < 0,05$. ** $p < 0,01$. *** $p < 0,001$

Στατιστική πρόβλεψη των διαστάσεων ψυχολογικής προσαρμογής (σύνοψη)

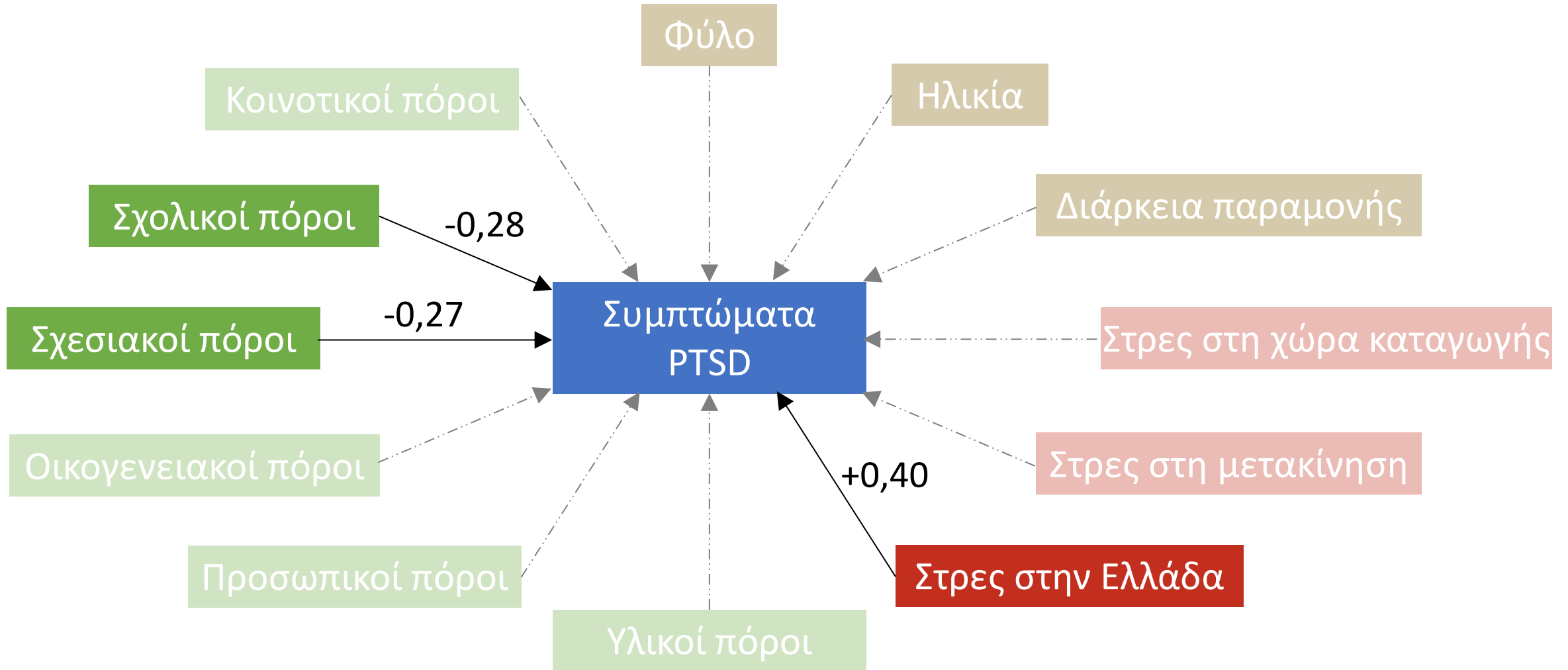

- ✓ Τα **τραυματικά γεγονότα κατά το παρελθόν** αφήνουν το αρνητικό τους αποτύπωμα στην τρέχουσα ψυχική κατάσταση των προσφυγόπουλων.
- ✓ Τα **τραυματικά γεγονότα στην Ελλάδα** αποτελούν επιπλέον πηγές ψυχολογικής επιβάρυνσης.
- ✓ Οι **υλικοί πόροι** συνεισφέρουν σημαντικά στην τρέχουσα συναισθηματική διάθεση των εφήβων με προσφυγικό υπόβαθρο, πέρα και πάνω από την επιβάρυνση που έχουν βιώσει. Ωστόσο, δεν προβλέπουν το επίπεδο της αυτοεκτίμησής τους.
- ✓ Αντιστρόφως προς τους υλικούς πόρους, η συμβολή των **ψυχοκοινωνικών πόρων** στην ψυχολογική προσαρμογή των προσφυγόπουλων ανιχνεύεται στη μείωση του τραύματος και σε θετικές όψεις (αυτοεκτίμηση), παρά σε αρνητικές (κατάθλιψη, θυμός).

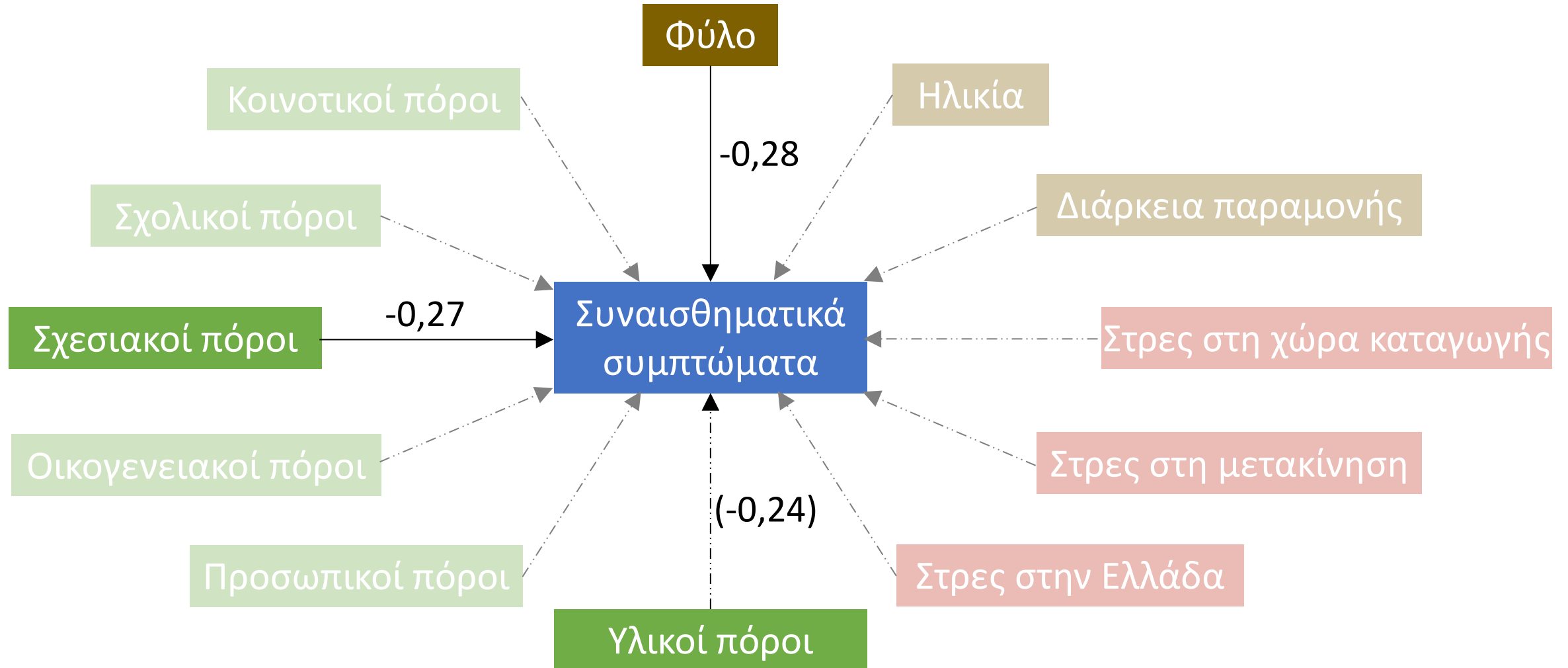
Προβλεπτικοί παράγοντες των διαστάσεων ψυχολογικής προσαρμογής (θεωρητικό μοντέλο)

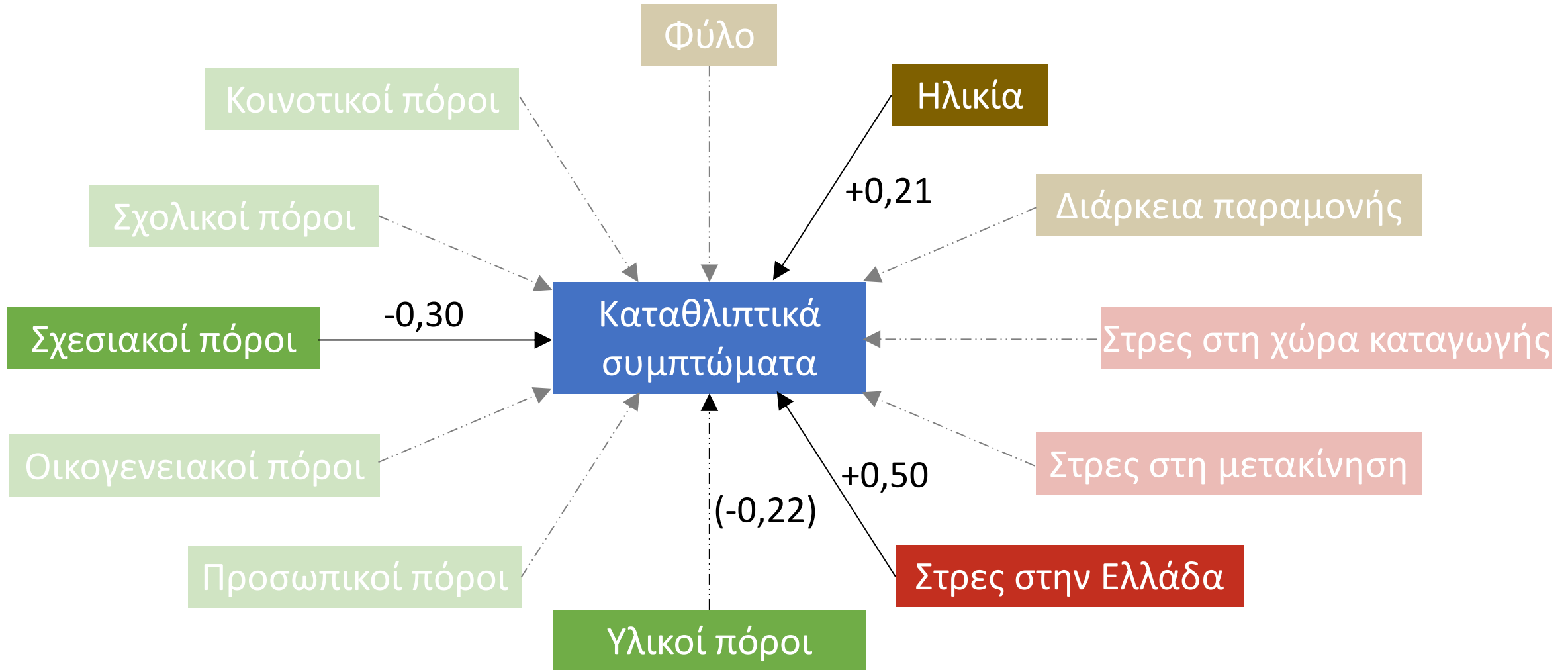
Στατιστική πρόβλεψη των συμπτωμάτων μετατραυματικού στρες

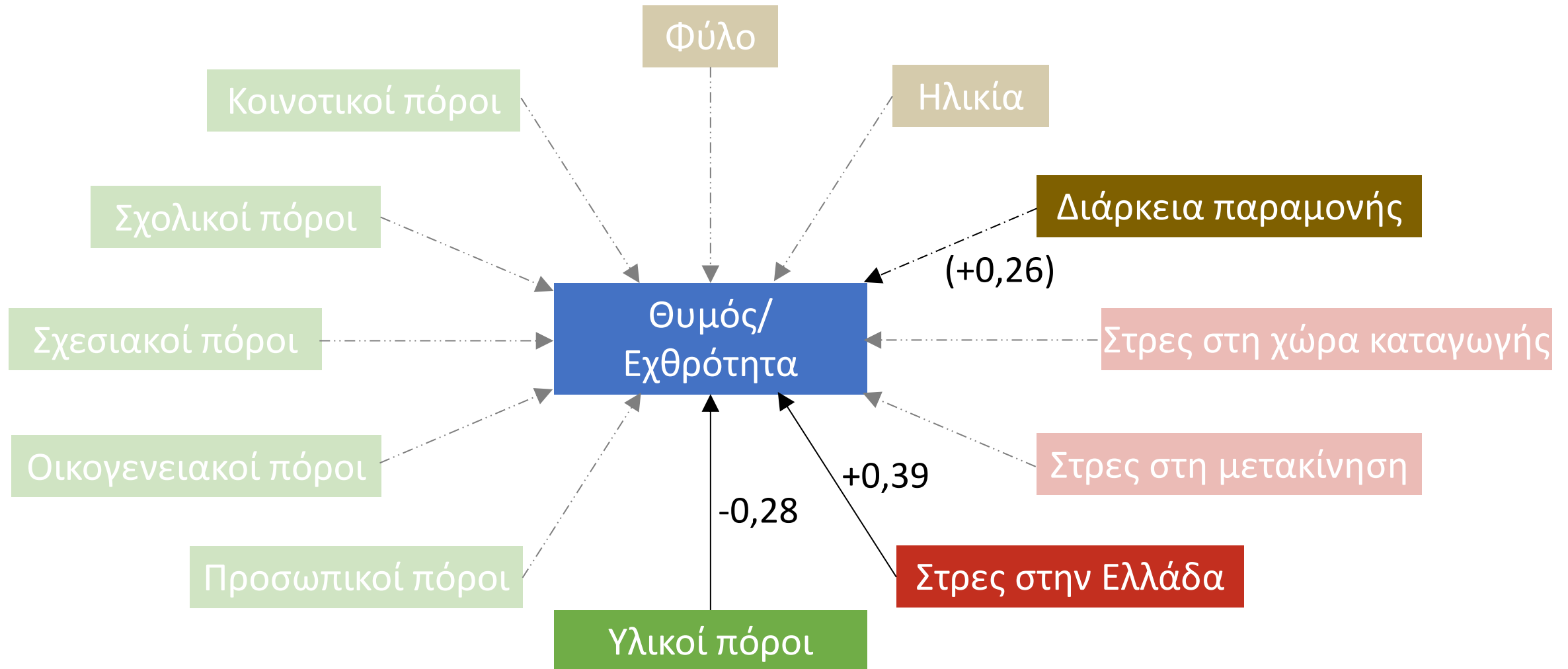
Στατιστική πρόβλεψη των συναισθηματικών συμπτωμάτων

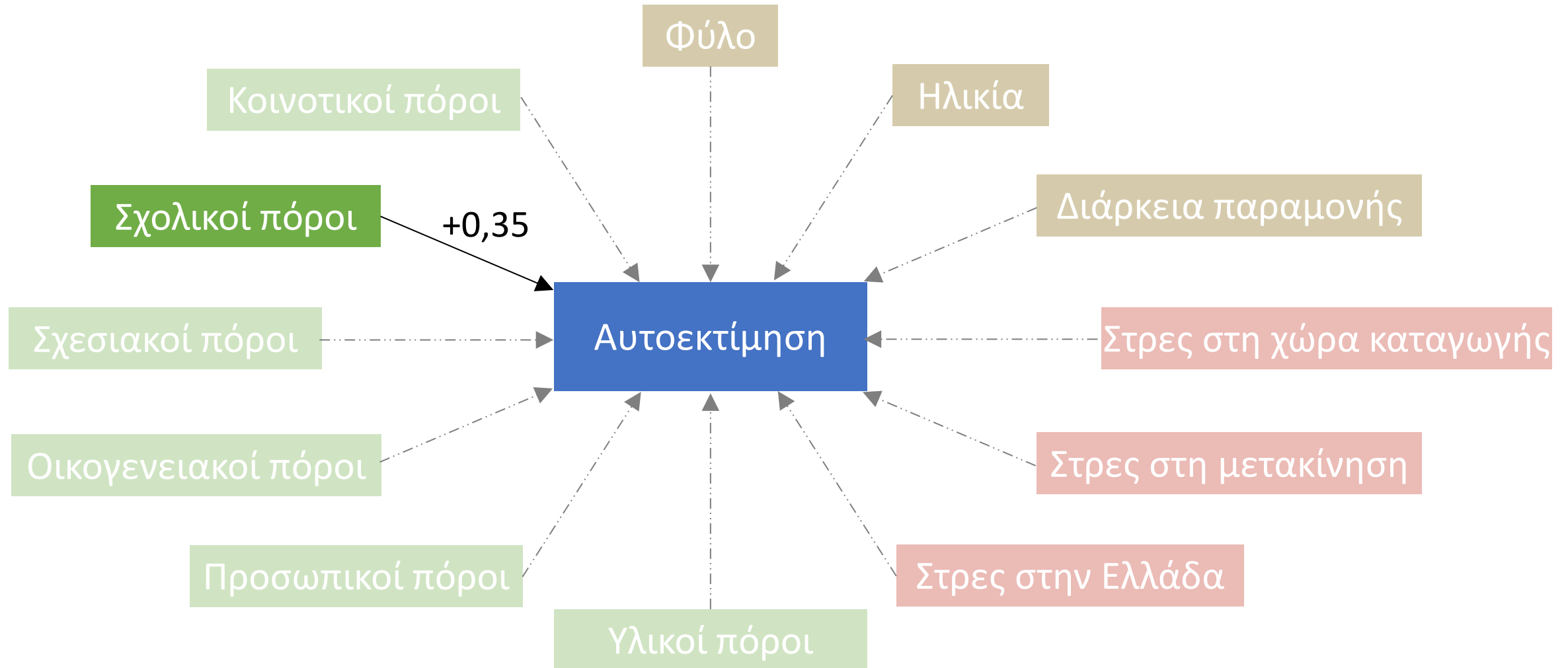
Στατιστική πρόβλεψη των καταθλιπτικών συμπτωμάτων

Στατιστική πρόβλεψη του θυμού/εχθρότητας

Στατιστική πρόβλεψη της αυτοεκτίμησης

Στρες, πόροι και προσαρμογή: Πολυτελικότητα και ισοτελικότητα

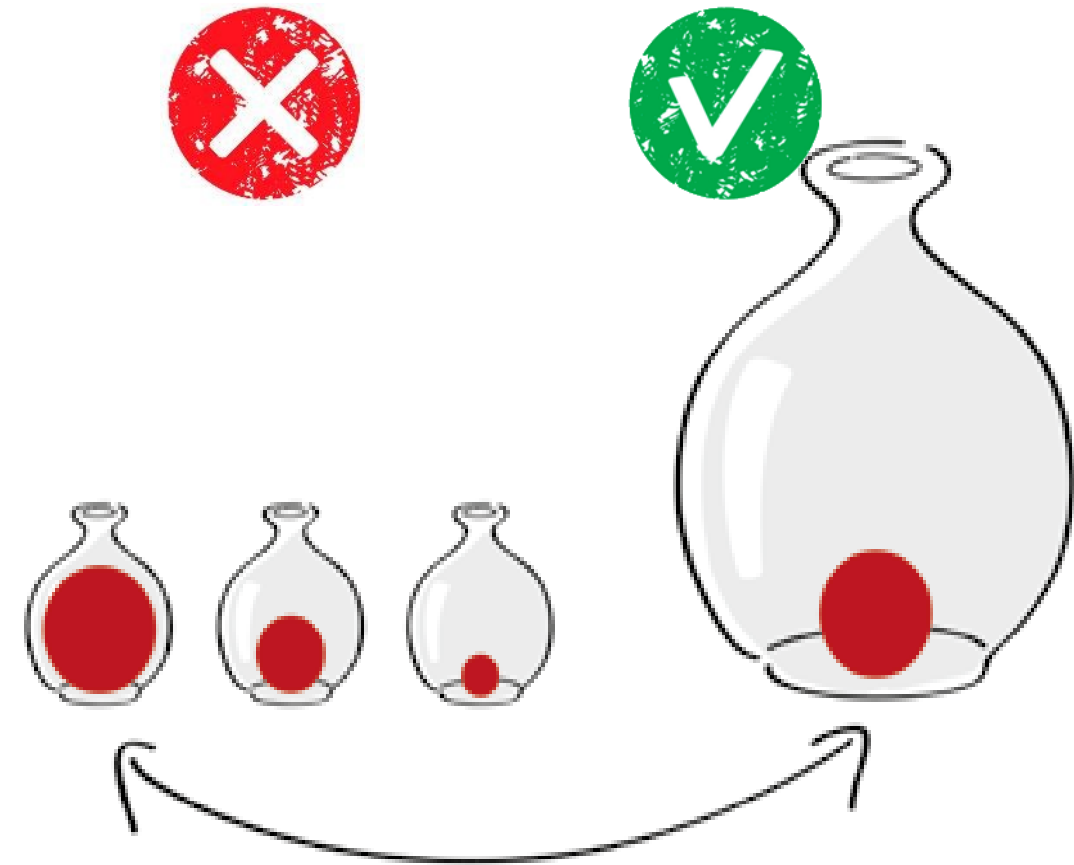

- Φαίνεται ότι τα **τρέχοντα τραυματικά γεγονότα** λειτουργούν πιο επιβαρυντικά από ό,τι οι τραυματικές εμπειρίες στο παρελθόν. Επιπλέον, σύμφωνα με την αρχή της **πολυτελικότητας**, ένας τύπος τραύματος μπορεί να συνδέεται με **πολλαπλές δυσκολίες** ψυχολογικής προσαρμογής, εσωτερίκευσης ή/και εξωτερίκευσης.
- Παρομοίως, οι **υλικοί και οι ψυχοκοινωνικοί πόροι** (ιδιαίτερως, οι σχολικοί και οι σχεσιακοί/φιλίες) συνδέονται με πολλαπλά συμπτώματα ψυχοπαθολογίας, αλλά προς αντίθετη κατεύθυνση, δηλ. φαίνεται να **λειτουργούν υποστηρικτικά**.
- Από το άλλο μέρος, σύμφωνα με την αρχή της **ισοτελικότητας**, η ίδια διάσταση της ψυχολογικής προσαρμογής μπορεί να διαμορφώνεται από **πολλαπλούς παράγοντες** συνδυαστικά, στρεσογόνους όσο και προωθητικούς/προστατευτικούς.

Ψυχική ανθεκτικότητα: Καθημερινή μαγεία;

- Η επίδραση των υλικών και ψυχοκοινωνικών πόρων πάνω στην ψυχολογική προσαρμογή φαίνεται να λειτουργεί **ανεξάρτητα** από τις επιπτώσεις της παρελθούσας και τρέχουσας επιβάρυνσης.
- Τα ευρήματα αυτά είναι συμβατά με τη θεώρηση της ψυχικής ανθεκτικότητας ως διαδικασίας που δεν εστιάζει στη μείωση του τραύματος, αλλά στη **διεύρυνση** και **ενδυνάμωση** του ψυχισμού.

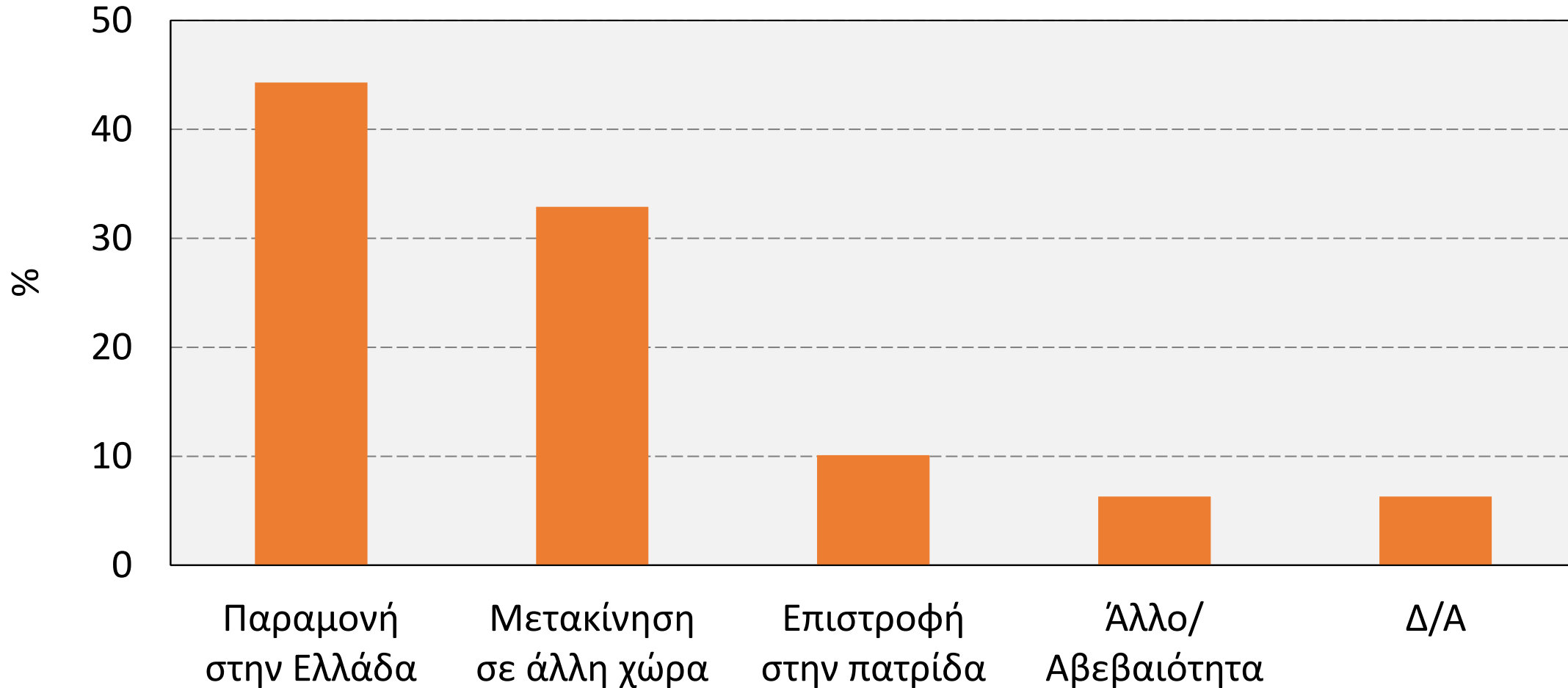

Από την έρευνα στην εφαρμογή: checklist

- Σημαντικοί παράγοντες που προτείνεται να ληφθούν υπόψη στον **σχεδιασμό ψυχοκοινωνικών παρεμβάσεων**:
 - ✓ Διασφάλιση βασικών υλικών πόρων (στέγη, ενδυμασία, περίθαλψη)
 - ✓ Ανάπτυξη αίσθησης του ανήκειν
 - ✓ Καλλιέργεια θετικών δεσμών με ενήλικες και συνομηλίκους
 - ✓ Διαμόρφωση ενός συμπεριληπτικού μαθησιακού περιβάλλοντος
 - ✓ Ενδυνάμωση της αυτοεκτίμησης
 - ✓ Εκμάθηση της γλώσσας και πολιτισμική επάρκεια (ανάπτυξη πολιτισμικά έγκυρων κοινωνικών δεξιοτήτων)
 - ✓ Δυνατότητα έκφρασης με ποικίλους τρόπους
 - ✓ Ενσώματη διάσταση-αθλητισμός

Αντί επιλόγου: Μελλοντικά σχέδια των εφήβων

*Άλλοι θα φύγουν ξαφνικά, άλλοι θα μείνουν κοντά μας
Μαζί θα μεγαλώσουν τα παιδιά μας
Θέλουμε δε θέλουμε, θα ζήσουν κοντά μας*

Πάνος Κατσιμίχας, [Θα ζήσουν κοντά μας](#)

Ευχαριστώ για την προσοχή σας!

<http://www.psych.uoa.gr/units/research-centers/resilience/myr.html>

Βιβλιογραφία

- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Bronstein, I., & Montgomery, P. (2011). Psychological distress in refugee children: a systematic review. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 14(1), 44-56. <https://doi.org/10.1007/s10567-010-0081-0>
- Cicchetti, D., & Rogosch, F. A. (2002). A developmental psychopathology perspective on adolescence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 70(1), 6–20. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.70.1.6>
- Davis, S. H., Winer, J. P., Gillespie, S. C., & Mulder, L. A. (2021). The Refugee and Immigrant Core Stressors Toolkit (RICST): Understanding the multifaceted needs of refugee and immigrant youth and families through a four core stressors framework. *Journal of Technology in Behavioral Science*, 6(4), 620–630. <https://doi.org/10.1007/s41347-021-00218-2>
- Derogatis, L.R., & Unger, R. (2010). Symptom Checklist-90-Revised. *The Corsini Encyclopedia of Psychology*. <https://doi.org/10.1002/9780470479216.corpsy0970>
- Fazel, M., Reed, R. V., Panter-Brick, C., & Stein, A. (2012). Mental health of displaced and refugee children resettled in high-income countries: risk and protective factors. *The Lancet*, 379(9812), 266-282. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(11\)60051-2](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(11)60051-2)
- García Coll, C., Motti-Stefanidi, F., Oppedal, B., Pavlopoulos, V., Strohmeier, D., & van de Vijver, F., in collaboration with Abubakar, A., Asendorpf, J., Dimitrova, R., Ferguson, G. M., Ferrer-Wreder, L., Lansford, J., Sam, D. L., Phillips Smith, E., & Titzmann, P. F. (2015). *Positive development of immigrant youth: Why bother? Mission Statement of the SRCD/EADP/EARA Experts' Meeting on Immigrant Youth Adaptation and Well-being, Hydra, Greece*. <https://pergamos.lib.uoa.gr/uoa/dl/object/2791883>
- Giannopoulou, I., Smith, P., Ecker, C., Strouthos, M., Dikaiakou, A., & Yule, W. (2006). Factor structure of the Children's Revised Impact of Event Scale (CRIES) with children exposed to earthquake. *Personality and Individual Differences*, 40(5), 1027-1037. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2005.11.002>
- Gleeson, K. (2011). Polytextual thematic analysis for visual data—Pinning down the analytic. In P. Reavey (Ed.), *Visual methods in psychology: Using and interpreting images in qualitative research* (pp. 314–329). Routledge/Taylor & Francis Group.
- Goodman, R., Meltzer, H., & Bailey, V. (1998). The Strengths and Difficulties Questionnaire: A pilot study on the validity of the self-report version. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 7, 125-130. <https://doi.org/10.1007/s007870050057>
- Greek Council for Refugees. (2022). Country Report: Access to education. Retrieved from <https://asylumineurope.org/reports/country/greece/reception-conditions/employment-and-education/access-education/>
- Hernandez, D. J. (2012). Resources, strengths, and challenges for children in immigrant families in eight affluent countries. In A. S. Masten, K. Liebkind, & D.J. Hernandez (Eds.), *Realizing the potential of immigrant youth* (pp. 17-40). Cambridge University Press.
- Hoare, T., Vidgen, A., & Roberts, N. (2017). In their own words: a synthesis of the qualitative research on the experiences of adults seeking asylum. A systematic review of qualitative findings in forced migration. *Medicine, Conflict and Survival*, 33(4), 273-298. <https://doi.org/10.1080/13623699.2017.1419902>
- Human Rights Watch. (2021). *Greece: Stop denying refugee children an education*. Ανακτήθηκε από <https://www.hrw.org/news/2021/07/29/greece-stop-denying-refugee-children-education>
- Λακασάς, Α. (2022, 9 Φεβρουαρίου). Παιδιά από 94 χώρες στα θρανία των ελληνικών σχολείων. *Καθημερινή*. <https://www.kathimerini.gr/society/561704602/paidia-apo-94-chores-sta-thrania-ton-ellinikon-scholeion/>

Βιβλιογραφία

- Motti-Stefanidi, F., Pavlopoulos, V., Mastrotheodoros, S., & Asendorpf, J. B. (2020). Longitudinal interplay between peer likeability and youth's adaptation and psychological well-being: A study of immigrant and nonimmigrant adolescents in the school context. *International Journal of Behavioral Development*, 44(5), 393–403. <https://doi.org/10.1177/0165025419894721>
- Motti-Stefanidi, F., Pavlopoulos, V., Obradović, J., & Masten, A. (2008). Acculturation and adaptation of immigrant adolescents in Greek urban schools. *International Journal of Psychology*, 43(1), 45-58. <https://doi.org/10.1080/00207590701804412>
- Motti-Stefanidi, F., Pavlopoulos, V., Papathanasiou, N., Mastrotheodoros, S. (2020). Immigrant and refugee adolescents' resilient adaptation: Qho does well and why? *Psychology*, 25(1), 20-34. https://doi.org/10.12681/psy_hps.25334
- Μπίμπου-Νάκου, Ι., Κιοσέογλου, Γ., & Στογιαννίδου, Α. (2001). Δυνατότητες και δυσκολίες παιδιών σχολικής ηλικίας στο οικογενειακό και σχολικό περιβάλλον. *Ψυχολογία*, 8(4), 506-525. https://doi.org/10.12681/psy_hps.24129
- Ντώνιας, Σ., Καραστεργίου, Α., & Μάνος, Ν. (1991). Στάθμιση της κλίμακας ψυχοπαθολογίας Symptoms Checklist-90-R σε ελληνικό πληθυσμό. *Ψυχιατρική*, 2, 42-48.
- Panter-Brick, C., Eggerman, M., Gonzalez, V., & Safdar, S. (2009). Violence, suffering, and mental health in Afghanistan: A school-based survey. *The Lancet*, 374(9692), 807–816. [https://doi.org/10.1016/s0140-6736\(09\)61080-1](https://doi.org/10.1016/s0140-6736(09)61080-1)
- Παπαδάτου, Δ., & Καμπέρη, Ε. (2013). Απώλειες ζωής – Γέφυρες στήριξης: Κατευθύνσεις για τη στήριξη μαθητών που θρηνούν. Εκδόσεις Μέριμμα.
- Παυλόπουλος, Β., Ντάλλα, Μ., & Μόττη-Στεφανίδη, Φ. (2015). Μετανάστευση. Στο Φ. Μόττη-Στεφανίδη (Επιμ.), *Παιδιά και έφηβοι σε έναν κόσμο που αλλάζει: Προκλήσεις, προσαρμογή και ανάπτυξη* (σσ. 77-128). Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Pasia, E., Spathari, M., & Goveran, D. (2022). *Musto do better: Grading the Greek government's efforts on education for refugee children*. Greek Council for Refugees/Save the Children/Terre des Hommes. <https://reliefweb.int/report/greece/must-do-better-grading-greek-governments-efforts-education-refugee-children>
- Resilience Research Centre. (2019). *CYRM and ARM user manual*. Resilience Research Centre, Dalhousie University, Nova Scotia, Canada. [https://cyrm.resilienceresearch.org/files/CYRM & ARM-User Manual.pdf](https://cyrm.resilienceresearch.org/files/CYRM_%20ARM-User_Manual.pdf)
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton University Press.
- Sack, W. H., Him, C., & Dickason, D. (1999). Twelve-year follow-up study of Khmer youths who suffered massive war trauma as children. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 38(9), 1173-1179.
- Salokangas, R. K., Poutanen, O., & Stengård, E. (1995). Screening for depression in primary care: Development and validation of the Depression Scale, a screening instrument for depression. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 92, 10-16. <http://doi.org/10.1111/j.1600-0447.1995.tb09536.x>
- United Nations Higher Commissioner for Refugees. (2022). Five key facts about refugee children's education. Ανακτήθηκε από <https://www.unrefugees.org/news/five-key-facts-about-refugee-children-s-education/>
- United Nations Higher Commissioner for Refugees. (2023). Νέα έκθεση της Ύπατης Αρμοστείας: Περισσότερα από 7 εκατομμύρια παιδιά πρόσφυγες δεν πηγαίνουν σχολείο. Ανακτήθηκε από <https://www.unhcr.org/gr/35453-ekthesi-ekpedefsi-prosfyges-2023.html>
- Vervliet, M., Lammertyn, J., Broekaert, E., & Derluyn, I. (2014). Longitudinal follow-up of the mental health of unaccompanied refugee minors. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 23, 337–346. <https://doi.org/10.1007/s00787-013-0463-1>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ενοποιητικό μοντέλο της ψυχικής ανθεκτικότητας εφήβων με μεταναστευτικό υπόβαθρο

